

TÜİK Verileri Işığında Aile Yapısındaki Değişimlerin Sosyolojik Değerlendirmesi

Sociological Assessment of Changes in Family Structure in Light of TÜİK Data

Dr. Suat ALAN ¹

Öz

İnsanlık tarihi toplumsal değişim tarihi olarak da düşünülebilir. Bu değişim süreci düz çizgi halinde gerçekleşmekten ziyade inişli çıkışlı bir vaziyet olarak gerçekleşmektedir. Toplumsal değişim açısından önemli sayılabilecek kırılma noktalarından birisi de sanayileşmenin etkisiyle meydana gelen değişimdir. Gelenekselden moderne geçiş olarak da ifade edilen bu süreç toplumsal yapıyı tüm kurumlarıyla değişime zorlamıştır. Diğer tüm toplumsal kurumlar gibi aile kurumu da bundan kaçınamamıştır. Geleneksel dönemin ideal aile tipi geniş aile olarak kabul edilirken modern dönem için uygun görülen aile tipi çekirdek aile olmuştur. Post-modern döneme geçiş ile birlikte çekirdek ailenin de yerini çeşitlenmiş yeni aile modellerine bıraktığı görülmektedir. Bu çalışmada bu değişim sürecinin Türkiye’deki yansıması Türkiye İstatistik Kurumu’nun verileri esas alınarak ele alınmıştır. Çalışmada ulaşılan sonuç; özellikle Batının yarım asır önce karşılaştığı durum ile Türkiye’nin de günümüzde karşı karşıya kalmış olmasıdır. Özellikle tek ebeveynli ve çocuksuz aile oranlarındaki artış, evlilik yaşının yükselmesi, boşanma oranlarının artması, doğurganlık oranlarının azalması gibi durumlar bunun bir sonucudur. İstatistik verileri ile sabit olan bu duruma karşı sosyal politikaların geliştirilmesi hayati önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile, boşanma, çocuksuz aileler, doğurganlık oranları, tek ebeveynli aileler.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The history of humanity can also be considered as the history of social change. This process of change does not occur in a straight line but rather takes place in a fluctuating manner. One of the breaking points that can be considered important in terms of social change is the change that occurred under the influence of industrialization. This process, also referred to as the transition from traditional to modern, forced the social structure to change with all its institutions. Like all other social institutions, the family institution could not avoid this. While the ideal family type of the traditional period was accepted as the extended family, the family type that was considered appropriate for the modern period was the nuclear family. With the transition to the post-modern period, it is seen that the nuclear family has given way to diversified new family models. In this study, the reflection of this process of change in Turkey is discussed based on the data of the Turkish Statistical Institute. The conclusion reached in the study is that Turkey is also facing the same situation that the West faced half a century ago. In particular, the increase in the rates of single-parent and childless families, the increase in the age of marriage, the increase in divorce rates, and the decrease in fertility rates are the results of this. It is of vital importance to develop social policies against this situation, which is fixed by statistical data.

Keywords: Family, divorce, childless families, fertility rates, single-parent families.

Paper Type: Research

¹Dr., Bağımsız Araştırmacı, suatalan12@gmail.com

Giriş

19. yüzyıldan itibaren sanayileşme ve modernleşmenin etkisiyle hızlanan toplumsal değişimler, tüm dünyayı derinden etkilemiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda belirginleşen küreselleşme süreci, toplumsal değişimin hem hızını hem de yoğunluğunu artırarak yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır. Bu dönemde, kitle iletişim araçlarında yaşanan ilerlemeler, emek piyasasının değişen dinamikleri, coğrafi ve sosyal hareketliliğin artışı, bireyselleşmenin ön plana çıkması, bireylerin yaşam tarzlarında ve önceliklerindeki dönüşümler ile kadınların iş gücüne daha fazla katılımı, modern topluma geçişin önemli göstergeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile kurumu da bu köklü değişimlerden etkilenerek, küresel ölçekte tanımı, yapısı, konumu ve üyeleri açısından radikal bir dönüşüm yaşamıştır. Günümüzde, evlilik ve ailenin işlevlerindeki değişimler, bu dönüşümün en önemli yansımaları olarak değerlendirilebilir (Varışlı vd., 2024, s. 131). Artık aile geleneksel ve modern değerlere göre sınıflandırılmakta, her dönem için farklı ideal aile modeli ön plana çıkarılmaktadır.

Modern dönemdeki aile yapısı, bireylerin yalnız bir yaşama yönelmesine neden olmaktadır. Yalnızlık ve tek başlılık, modern insanın kaçınılmaz kaderi haline gelmektedir. Peki, bireyleri yalnız yaşamı tercih etmeye iten faktörler nelerdir? Anthony Giddens bu soruyu yanıtlarken, aile kurumunun karşı karşıya olduğu riskleri de vurgulamaktadır. Ona göre, yalnız yaşamı tercih eden insan sayısının artmasındaki en önemli etkenlerden biri, daha az kişinin evlenmeyi tercih etmesi ve evlenenlerin de daha ileri yaşlarda evlenmesidir. İlk evlilik yaşının yükselmesi ve daha uzun süre bekâr kalma eğilimi, yalnızlığı tetikleyen faktörler arasında yer almaktadır. Bunun yanında, evli kadınların çocuk sahibi olmayı daha ileri yaşlara ertelemesi, çocuk doğurma yaş ortalamasını giderek artırmaktadır. Ayrıca, boşanmaların yaygınlaşması da yalnız yaşamı etkileyen önemli bir faktördür. Günümüzde evliliklerin önemli bir kısmı boşanma ile sonuçlanmakta ve bunun neticesinde tek ebeveynli ailelerin sayısı artmaktadır. Hiç olmadığı kadar çok sayıda çocuk, artık tek ebeveynli aile ortamında büyümektedir (Giddens, 2005, s. 177). Aile kurumunu tehdit eden bu değişimler, aile bireylerinin yalnızlığa itilmesine yol açmaktadır. Batı ülkelerinde kendini daha önce hissettiren bu durum, Batılılaşma sürecindeki Türkiye gibi ülkelerde de yaygınlaşmakta ve istatistiklerde belirgin şekilde yer almaktadır.

Türkiye'de hem kamu (TAYA, 2016; TBNA, 2015; TÜİK, 2022; 2025) hem de özel sektör (SEKAM, 2016) tarafından yürütülen çalışmalar ile akademik araştırmalar (Can, 2019; Şentürk, 2008; 2021; Yıldırım 2011a) aile yapısının zamanla zayıfladığına ve olumsuz yönde değişim gösterdiğine işaret etmektedir. Bu durumun ana sebepleri arasında bireysel, ailevi ve toplumsal değerlerde meydana gelen erozyon ve çözülme önemli yer tutmaktadır (Can, 2010, s. 27). Geleneksel aile yapısını güçlendiren unsurların, modern yaşamın getirdiği hızlı değişim ve dönüşüm süreciyle birlikte yıprandığı gözlemlenmektedir. Aile fertlerinin giderek daha fazla bireyselleşmesi, aile içi iletişim ve dayanışmanın zayıflamasına yol açarken, toplumsal değerlerdeki değişimler de aile yapısını destekleyen temel unsurların etkisini azaltmaktadır. Kültürel değerlerin kuşaklar arasında aktarımındaki kesintiler, sosyal medyanın ve dijital teknolojilerin bireyler üzerinde bıraktığı etkiler, ekonomik sıkıntılar ve kentleşme gibi faktörler de bu çözülme sürecine katkı sağlamaktadır.

Bu çalışma dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'deki aile yapısında meydana gelen değişimleri resmi veriler ışığında analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışma 3 temel soru üzerine inşa edilmektedir: Aile kurumu gerçekten bir çözülme sürecinde mi, yoksa sadece dönüşüm mü geçiriyor?² Evliliklerin gecikmesi ve boşanma oranlarının yükselmesi, aile yapısında nasıl bir değişime neden oluyor? Doğurganlık oranlarının düşmesi toplumsal yapı üzerinde ne gibi etkiler yaratıyor? Bu 3 soru, aynı zamanda modern ailenin karşı karşıya kaldığı

² Bu soruda geçen çözülme ve dönüşüm kavramları iki farklı durumu ifade etmektedir. Çözülmeden kasıt aile kurumunun yok olma ihtimalidir. Nitekim W. F. Ogburn da modern toplumlarda ailenin giderek yok olacağını "çözülen aile" kavramı ile açıklamaktadır (bkz. Köse, 2022, s. 35; Zeybekoğlu Dündar, 2022, s. 45). Dönüşümden kastedilen ise aile kurumunun varlığını sürdürmekle birlikte yeni formlara evrilme ihtimalidir.

sorunları da formüle etmektedir. Bu sorular üzerine inşa edilen çalışmada birincil veri kaynağı olarak Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) belli aralıklarla yayınladığı veriler kullanılmıştır. TÜİK verilerini desteklemek ve belli noktalarda karşılaştırmalar yapmak amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2016 yılında gerçekleştirdiği Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA-2016) verileri ile Sosyal Ekonomik Araştırmalar Merkezi'nin (SEKAM) gerçekleştirdiği Türkiye'de Aile araştırması verileri kullanılmıştır.

Bu çalışmada, aile yapısındaki değişimler istatistiki veriler üzerinden incelenirken belirli sınırlamalar getirilmiştir. Örneğin, Türkiye'de yasal bir statüsü bulunmayan eşcinsel yönelimler analiz kapsamına alınmamıştır. Aynı şekilde, koruyucu aile gibi özel kategorilere de yer verilmemiştir, çünkü çalışmanın temel veri kaynağı olan TÜİK, bu konularda veri paylaşımı yapmamaktadır. Bu nedenle araştırma, TÜİK'in sunduğu aile istatistikleri, evlenme ve boşanma oranları, doğum ve çocuk istatistikleri ile sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede yapılan çalışmanın, Türkiye'deki aile yapısının yaşadığı değişim ve dönüşümün boyutuna dair önemli bir bakış açısı sunması ve geliştirilecek sosyal politikalara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

1. Modernleşme Sürecinde Ailenin Dönüşümü

Modernleşme sürecinde ailenin yaşadığı değişim ve dönüşüm önemli bir sorun alanıdır. Çünkü "Modernlik tüm toplumsal kurumlarda ve ilişkilerde temelden değişiklik yaratmıştır, bu değişiklikten aile kurumu ve evlilik ilişkileri de temelden etkilenmiştir" (Tire, 2023, s. 92). Bu sebepten dolayı modernleşme süreci ve bu sürecin aile kurumu üzerindeki etkisine değinmek gerekmektedir. Modernleşme sürecini anlamlandırmak için ise ilk olarak "modern" kavramı ele alınmalıdır.

Modernleşme kavramının türetildiği modern kavramı, 1300'lü yıllardan sonra Avrupa'da, önceki yapı ve düşüncelerden farklı gelişmeleri tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. Aydınlanma hareketiyle birlikte kavram, önce Batı'da, ardından Batı'nın etki alanındaki toplumlarda meydana gelen önemli toplumsal değişim ve dönüşümleri ifade eder hale gelmiştir. 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında Alman sosyologlar modernliği, geleneksel yapılara ve kurallara karşıtlık, toplumsal ilişkilerde farklılaşma ve işbölümünün ortaya çıkışı olarak tanımlamışlardır. Almanca'da kavram hem "çağa ait olmak" hem de "revaçta olmak" anlamında kullanılmıştır. Bu nedenle "şimdi"yi, "mevcut olanı" ve sürekli değişime açık olmayı ifade eden bir tutum olarak modernlik anlayışı ortaya çıkmıştır (Şentürk, 2021, s. 167-168).

Belli bir toplum tipini ifade etmek için kullanılan modern kelimesinden türeyen modernleşme ise modern olandan farklı bir durumu imlemektedir. Nilüfer Göle, modernlik ve modernleşme kavramları arasındaki farka ilişkin şunları dile getirmektedir: "Modernlik evrenselliği içermektedir. Modernleşme ise farklı ülkelerin tarih ve kültürlerinden yola çıkarak çizdikleri güzergâhın adıdır" (Göle, 2011, s. 162). Modernlik yaşanan bir durum iken modernleşme yaşanan "o durum"a ulaşma çabası olarak nitelendirilebilir. Tarihsel süreçte yaşanan en radikal dönüşümlerden biri olan modernleşme, kurumlar, değerler, inançlar ve üretim biçimleri açısından geleneksel toplumdan yeni bir toplumsal yapıya geçişi ifade eder. İnsan ve hayvan gücüne dayalı tarımsal üretimden makine gücüne dayalı sanayi üretimine geçiş, modern sanayi toplumunun temelini oluşturmuştur. Özellikle Sanayi Devrimi'yle birlikte üretim biçimleri, kentleşme ve göç gibi birçok toplumsal olgu ortaya çıkmıştır. Öte yandan, düşünsel alanda Aydınlanma Çağı ile gelişen ilerleme düşüncesi, sekülerizm, bireycilik, hümanizm, rasyonalizm ve pozitivizm gibi felsefi akımlar, modern dönemde toplumların dünyaya bakışını derinden etkilemiştir. Bu yönleriyle modernleşme, Sanayi Devrimi ve Aydınlanma ile birlikte toplumsal dönüşümün başlıca dinamiklerinden biri haline gelmiştir (Can, 2019, s. 67-68).

Gelenekselden moderne geçişin Batı-dışı toplumlar için bir formülasyonu olarak ortaya çıkan modernleşme, köklü değişiklikleri zorunlu kıldığından özellikle Batı-dışı toplumlarda devrimci bir süreç olarak değerlendirilebilir. Bu süreçte temel karşıtlık, geleneksel ile modern arasındaki çatışmada belirginleşir. Geleneksellikten modernliğe geçiş, eski ile yeni arasında keskin bir ayrımı ifade eder. Modernleşme kuramı da bu bağlamda, "modern" ve "geleneksel"

olarak tanımlanan iki toplum tipinin karşılaştırılmasına dayanır. İki toplum tipi arasındaki karşılaştırmada, diğer toplumsal olgular gibi aile kurumu da etkilenmiştir. Geleneksel toplumlarda yaygın olan geniş ailenin, modern toplumlarda yerini çekirdek aileye bıraktığı uzun süre sosyolojide genel kabul gören bir görüştü (Dikeçligil, 2012, s. 26). Ancak bu kabulün bir ezber niteliğinde olduğu ve artık sorgulanması gerektiği açıktır. Zira aile literatüründe uzun yıllar hâkim olan, çekirdek ailenin Sanayi Devrimi'yle birlikte ortaya çıktığı düşüncesi, 1970'li yıllardan itibaren ağırlığını yitirmiştir. Yapılan araştırmalar, Batı'da idealleştirilen çekirdek ailenin Sanayi Devrimi'nden önce de var olduğunu ortaya koymuştur (Can, 2019, s. 68; Giddens, 1998, s. 112). Ancak Sanayi Devrimi sonrası kırsal alandan kentlere yönelik yaşanan göçlerin aile yapısında bir takım değişimler meydana getirdiği de göz ardı edilmemelidir. Bu değişim sürecinde geniş aile sayısında azalma, çekirdek aile sayısında ise artış olmuştur (Şentürk, 2021, s. 29-30). Bunda sanayileşmenin, üretim biçimlerini ve toplumsal ilişkileri kökten değiştirerek, ailenin yapısı ve işlevleri üzerinde kalıcı ve geri döndürülemez etkiler oluşturması etkili olmuştur (Aktay, 2014, s. 182).

Sanayi öncesi toplumlarda üretim insan ve kas gücüne dayandığı için, maddi ihtiyaçları karşılamak amacıyla ailelerin çok sayıda bireye duyduğu ihtiyaç yüksekti. Aile nüfusunun kalabalık olması, yalnızca ekonomik açıdan değil, kan davaları ve savaş gibi durumlarda da bir avantaj olarak görülmekteydi. Bu nedenle pre-modern aile geniş aile biçiminde örgütlenmişti. Gelenek paradigmasıyla şekillenen bu yapı, büyük ölçüde dinî ve geleneksel değerler tarafından belirleniyordu. Aile, kutsal bir temel üzerine inşa edilerek kadın-erkek, anne-baba ve ebeveyn-çocuk ilişkilerine anlam kazandırıyor. Büyüklerin otoritesi, onlara duyulan sadakat, bakım sorumluluğu ve hiyerarşiye bağlılık temel ilkeler arasında yer almaktaydı (Yıldırım, 2011a, s. 123). Ayrıca sanayi öncesi toplumlarda aile, hem üretim hem de tüketim birimi olarak işlev görmektedir; işyeri ile ev arasında bir ayrım bulunmamaktaydı. Bütün aile üyeleri belli bir iş bölümü çerçevesinde tarlada ya da çiftlikte beraber çalışıp, üretime katkıda bulunurdu. Ancak sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte yaygınlaşan çekirdek ailede, ev ile işyeri ayrılmış ve aile üretim birimi olmaktan çıkmıştır. Artık, üretim tarlalar ya da evlerin yanındaki atölyelerde değil, fabrikalarda gerçekleşmektedir. Üretim işlevinin yanı sıra aile, koruyuculuk ve eğitim gibi rollerini de büyük ölçüde yitirmiştir (Kaya, 2020, s. 43; Tire, 2020, s. 13). Bu yeni dönemde ailenin artık iki işlevi bulunmaktadır: Bunlardan ilki insan türünün devamını sağlamayı amaçlayan üreme işlevi; ikincisi ise aile üyelerinin psikolojik doyumunun sağlanmasıdır (Zeybekoğlu Dündar, 2022, s. 50). Bu dönüşümle birlikte bireyler aileden bağımsızlaşmıştır. Eş seçimi özgürce yapılmakta, evlenme yaşı bireyin meslek edinmesiyle bağlantılı olarak yükselmektedir. Aile, ana-baba evinden bağımsız, akrabalıktan uzak bir yapıda kurulmaktadır. Sanayileşme, nitelikli ve eğitilmiş iş gücüne ihtiyaç duyduğu için bireylerin eğitimi aile yerine uzmanlaşmış eğitim kurumlarınca sağlanmaktadır. Ailenin çocuk bakımı ve toplumsallaşma gibi temel görevleri de kısmen aile dışı kurumlara devredilmiş, çocukların gündüz bakımı ve eğitimi sosyal kurumlar, medya ve teknoloji araçları aracılığıyla desteklenmiştir (Karataş, 2001, s. 94). Ailenin temel işlevlerinin aile dışı kurumlara devredilmesi, onun salt cinsel davranışları düzenleyen ve neslin devamını sağlayan bir yapı hali aldığı inancını da beraberinde getirmiş, bu inanç ise ailenin gereksizliğini savunan düşüncelere kaynaklık etmiştir (Zeybekoğlu Dündar, 2022, s. 52).

Gelenekselden moderne geçişte aile yapısı geniş aileden çekirdek aileye doğru bir değişim kaydederken, modernden post-moderne geçişte çekirdek aile yerini bekâr kalma veya birlikte yaşamı gibi alternatif yaşam biçimlerine; gey ve lezbiyen ailelere, dağılmış ailelere, birleşmiş ailelere, tek ebeveynli ailelere, çocuk merkezli ailelere ve çocuksuz ailelere bırakmaktadır. Bu dönüşüm sürecinde, kadın ve erkek rollerinde bir iç içe geçiş durumu söz konusu olmaktadır. Bu yeni dönemde kadın dışarıda çalışıp (daha önce erkeğin sorumluluğu olarak kabul edilen) eve para getirirken, erkek de ev işleri (daha önce kadının sorumluluğu olarak kabul edilen) ve çocuğun bakımını üstlenebilmektedir (Köse, 2022, s. 33; Mutlu, 2020, s. 216-217; Özyurt, 2011, s. 171; Tire, 2020, s. 18; Yıldırım, 2011b, s. 78-80). Böylece ev ve çocukların bakımıyla ilgili sorumluluklar kadına ait olmaktan çıkmış, para kazanmak ya da ev dışında

toplumsal bir yaşam sürdürmek de erkeğin tekelinden çıkmıştır. Aile üyelerinin rollerindeki değişimin yanı sıra ailenin bizatihi kendi rollerinde de değişimler yaşanmıştır. Aile zamanla bazı temel işlevlerini diğer toplumsal kurumlara devretmiş ve işlevlerinde belirgin bir azalma yaşanmıştır (Subaşı, 2014, s. 107). Sözelimi, çocuk yetiştirme süreci artık doğum evleri, kreşler, anaokulları ve okullar arasında paylaştırılmıştır. Ekonomik işlevler büyük ölçüde ticari işletmelere geçerken, geleneksel ev içi üretim faaliyetleri sanayi ve hizmet sektörüne kaymıştır. Ayrıca, bireylerin ekonomik, sosyal, psikolojik ve fiziksel güvenliğini sağlama işlevi de sosyal güvenlik kuruluşları, danışmanlık merkezleri ve güvenlik birimlerine aktarılmıştır. Günümüzde, ailenin geçmişe kıyasla yerine getirdiği işlevlerin önemli ölçüde azaldığı açıkça görülmektedir (SEKAM, 2016, s. 9).

Aile yapısındaki değişim, özellikle iş gücüne katılım açısından önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Geleneksel olarak erkeğin evin geçimini sağladığı ve kadının ev işleriyle ilgilendiği aile modeli, yerini her iki eşin de çalıştığı ve kariyer sahibi olduğu yeni bir yapıya bırakmıştır. Çift kariyerli ailelerin ve eğitim düzeyi yüksek bireylerin sayısındaki artış, küçük çocuklu annelerin iş gücüne katılım oranını yükseltmiştir. Bununla birlikte, kadınlar ve erkekler arasındaki iş gücü dağılımının benzeşmesi, çocuk bakımı, iş-yaşam dengesi ve aile içi rollerin yeniden tanımlanması gibi yeni zorlukları da gündeme getirmiştir (Bayer, 2013, s. 107; Köse, 2022, s. 32; Öztürk ve Temiz, 2020, s. 140; Tire, 2020, s. 17). Bu dönüşüm, yalnızca iş gücüne katılımı değil, evlilik ve aile planlamasını da etkilemiştir. Kadınların eğitim seviyesinin artması ve genç kadınların istihdama katılımıyla evlilik yaşı ileriye ertelenmiş; evlilik sonrası iş hayatına devam etmeleri ise çocuk sayısının azalmasına yol açmıştır. İş-yaşam dengesiyle ilgili zorluklar, eşler arasındaki ilişkilerde olumsuz etkiler (boşanma vb.) oluştururken, aile içi dinamikleri dönüştürmüştür. Eğitim ve istihdamdaki bu köklü dönüşümler, yalnızca geleneksel aile yapısını değiştirmekle kalmamış; aynı zamanda evlilik dışı birliktelikler, tek ebeveynli aileler ve çocuksuz çiftler gibi yeni aile formlarının yaygınlaşmasını hızlandırmıştır (Aysan, 2016, s. 316; Köse, 2022, s. 32; Mutlu, 2020, s. 215). Bireylerin aile kurma ve yaşam biçimi tercihlerini yeniden şekillendiren bu süreç, modern toplumlarda aile yapısının çeşitlenmesini ve evrimini daha görünür hale getirmiştir.

2. Aile Yapısı Çözülüyor mu, Dönüşüyor mu?: Aile Yapısında Meydana Gelen Değişimler

Aile, toplumsal değişimin merkezinde yer alan önemli bir kurumdur ve yapısal değişimlerin etkisi altındadır. Ancak bu değişim, ailenin tüm öğelerinde aynı hızda ve eşzamanlı gerçekleşmemektedir. Örneğin, aile yapısal dönüşümünü tamamlarken, işlevsel değişimler daha yavaş ilerleyebilir. Ayrıca, yapısal görünüm, ilişki örüntülerini tam anlamıyla yansıtmayabilir. Türkiye’de toplumsal yapının yerleşim yerlerine göre farklılaşması ve ailelerin sosyoekonomik düzeylerinin etkisiyle, aile yapısı, işlevleri ve ilişkileri itibarıyla homojen olmaktan ziyade daha heterojen bir görünüm sergilemektedir (Karataş, 2001, s. 98). Bu durum TÜİK’in aile istatistiklerinde de görülmektedir.

TÜİK, aile yapısını analiz ederken "hanehalkı" kavramını kullanmayı tercih etmektedir. Hanehalkı ve aile kavramları, birbiriyle örtüşen yönleri sahip olsa da, tanım, ilişki türü, yaşam alanı, ekonomik ve sosyal boyutları açısından farklılıklar gösterir. Hanehalkı, daha çok aynı evi paylaşan ve ekonomik kaynaklarını ortaklaşa kullanan bireylerin oluşturduğu bir birimken, aile, kan bağı, evlilik veya yasal bağlarla birbirine bağlı bireylerin oluşturduğu bir yapıdır. Hanehalkının içinde aileyi barındıran ve barındırmayan iki yönü olduğu söylenebilir. Diğer yandan hanehalkı tek kişiden de oluşabilirken, aile en az iki kişiden oluşan birimdir (Yavuz ve Yüceşahin, 2012, s. 81-82). Başka bir değerlendirmeye göre hanehalkı istatistiksel bir kavramken, aile sosyolojik bir kavramdır (Canatan, 2011a, s. 58). Bu sebepten olsa gerek temel amacı istatistik verileri sağlamak olan TÜİK, aile kavramı yerine hanehalkı kavramını kullanmayı tercih etmektedir.

“Aralarında akrabalık bağı bulunsun veya bulunmasın aynı konutta yaşayan, temel ihtiyaçlarını birlikte karşılayan, hanehalkı hizmet ve yönetimine katılan bir veya birden fazla kişiden oluşan birim” (TAYA, 2016, s. 6) olarak tanımlanabilecek hanehalkını, TÜİK farklı türlerle ayırarak sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmada, tek kişilik hanehalkı, yalnızca bir çekirdek aileden oluşan hanehalkı (çekirdek aile), en az bir çekirdek aile ile birlikte diğer bireylerin bulunduğu hanehalkı (geniş aile) ve içinde çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı gibi kategoriler yer almaktadır. Ayrıca, TÜİK, tek çekirdek aileden oluşan hanehalkını da alt gruplara ayırmaktadır. Bunlar; yalnızca eşlerden oluşan (çocuksuz) çekirdek aile, eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile ile tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile şeklindedir. Tek ebeveynli çekirdek aileler ise kendi içinde ikiye ayrılmaktadır: baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile ile anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile (TÜİK, 14 Mayıs 2025).

TÜİK’in İstatistiklerle Aile bülteni, ortalama hanehalkı büyüklüğündeki değişimleri ortaya koymaktadır. Bu veriler, aile yapısındaki dönüşümü anlamak açısından önemlidir. 2008 yılında Türkiye’de ortalama hanehalkı büyüklüğü 4 kişi iken, bu değerin azalma eğilimi gösterdiği ve 2024 yılında 3,11 kişiye düştüğü görülmektedir. İllere göre dağılıma bakıldığında da dikkat çekici farklılıklar ortaya çıkmaktadır. 2024 yılı verilerine göre, Türkiye’de ortalama hanehalkı büyüklüğünün en yüksek olduğu il 4,85 kişi ile Şırnak’tır. Şırnak’ı 4,63 kişi ile Şanlıurfa ve 4,50 kişi ile Batman takip etmektedir. Öte yandan, ortalama hanehalkı büyüklüğünün en düşük olduğu iller 2,53 kişi ile Giresun ve Çanakkale olurken, bu illeri 2,55 kişi ile Tunceli ve 2,59 kişi ile Eskişehir izlemektedir (TÜİK, 14 Mayıs 2025). Bu dağılımda, geleneksel değerlerin yoğun olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde hanehalkı büyüklüğünün yüksek, seküler yaşam tarzının ağır bastığı Batı illerinde ise düşük olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, kültürel ve sosyal dinamiklerin hane yapıları üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Verilerde Tunceli’deki hanehalkı büyüklüğünün Doğu’daki diğer illerden ayrışıp Batı illeri içerisinde yer alması Tunceli’nin daha seküler bir yapıda olmasıyla bağlantılı olduğu söylenebilir.

Aile tiplerinin istatistiksel dağılımına bakıldığında ağırlıklı oranın çekirdek aile tipinde olduğu görülmektedir. TÜİK verilerine göre, geniş aile olarak tanımlanan ve en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalklarının oranı 2016 yılında %16,3 iken 2024 yılında %13,3’e düşmüştür. Tek çekirdek aile olarak ifade edilen, yalnızca eşlerden veya eşler ve çocuklarından veya tek ebeveyn ve en az bir çocuktan oluşan hanehalklarının oranı ise 2016 yılında %66,4 iken 2024 yılında %63,5’e gerilemiştir. Diğer yandan tek kişilik hanehalklarının oranında belirgin bir artış olduğu görülmektedir. 2016 yılında %14,9 olan yalnız yaşayan bireylerden oluşan hanehalklarının oranı, 2024 yılında %20’ye yükselmiştir (TÜİK, 14 Mayıs 2025). İstatistiklere yansıyan geniş ailelerin oranındaki düşüşe karşın, tek kişilik hanehalklarının artışında rol oynayan pek çok faktör bulunmaktadır. Aynı zamanda çekirdek aile oranları üzerinde de etkili olan bu faktörler arasında sanayileşme, tarım sektöründe mekanizasyonun yaygınlaşması, işsizlik, iç ve dış göçler, nüfus yapısındaki değişimler, kentleşme, eğitim olanaklarının artması, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler ve kadınların iş gücüne daha fazla katılımı sayılabilir. Bu faktörler, toplumsal değişimi hızlandırırken, aile yapısını dönüştürmekle kalmamış, evlenme yaşı, evlilik kararları, eş seçimi, akraba evlilikleri, başlık parası, nikâh ve çökeşlilik gibi geleneksel uygulamalarda da değişimlere yol açmıştır (Canatan, 2011b, s. 115).

İstatistiki veriler, bir yandan Türkiye’deki aile yapısının büyük bir oranının çekirdek aileden oluştuğunu gösterirken, diğer yandan hanehalkı yapısında önemli bir dönüşüm yaşandığına da işaret etmektedir. Bu dönüşümün ilk yansıması aile türlerinde belirginleşmektedir. “Nasıl geleneksel geniş ailenin çözülmesi modern çekirdek aileyi ortaya çıkarmışsa bu ailenin çözülmesi de yeni aile türlerine yol açmaktadır” (Yıldırım, 2011b, s. 78). Bu aile türlerinden ilk dikkat çeken ise tek ebeveynli aile türüdür. Marshall’ın da işaret ettiği üzere “yirminci yüzyılın ikinci yarısında tek ebeveynli ailelerin oranında dramatik bir artış görülmektedir” (1999, s. 9). İstatistiki veriler de bu durumu teyit etmektedir. TÜİK verilerine göre 2024 yılında Türkiye’de

toplam hanehalklarının %10,9'unu tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan hanehalkları oluşturmuştur. Bu oranın, %2,6'sı baba ve çocuklardan, %8,4'ü ise anne ve çocuklardan oluşan hanehalklarına aittir (TÜİK, 14 Mayıs 2025). Bu oranlar annenin tek ebeveyn olduğu ailelerin oranının %80 düzeylerinde olduğunu göstermektedir. TAYA (2016) raporunda ise annenin tek ebeveyn olduğu ailelerin oranı %90 olarak saptanmıştır. Bu durum, boşanmış ve çocuğuyla yaşayan kadınların, erkeklere göre daha az evlenme eğiliminde olmalarıyla açıklanabilir (Çobanoğlu, 2020, s. 74).

İstatistiklerden de anlaşılacağı üzere tek ebeveynli ailelerde ağırlıklı olarak kadınlar ebeveyn rolünü üstlenirken, bu aile yapısında ebeveynlerin giderek gençleştiği de dikkat çekmektedir. 2006-2016 döneminde 65 yaş ve üstü ebeveyn oranı %18,3'ten %14,6'ya gerilerken, 25-44 yaş aralığındaki ebeveyn oranı %53,2'den %58,5'e yükselmiştir. Aynı dönemde, 65 yaş ve üzerindeki erkek ebeveyn oranı %35'ten %32'ye, kadın ebeveyn oranı ise %17'den %12'ye düşmüştür. Bu veriler, tek ebeveynli ailelerin oluşumunda zorunluluktan çok bireysel tercihlere dayalı bir eğilimin güçlendiğini göstermektedir. Diğer aile yapılarından farklı olarak, tek ebeveynlerin yaş ortalamasının zamanla düşmesi, toplumsal dönüşüm sürecinde bu aile modelinin giderek daha bilinçli bir tercih haline geldiğini ortaya koymaktadır (Koç, 2019, s. 58-60).

İstatistiklerde dikkat çekici boyutlara ulaşmaya başlayan tek ebeveynli aileler temelde eşin ölümü veya boşanma sonucu ortaya çıkmaktadır. Öte yandan “demografik araştırmaların ve aile araştırmalarının sonuçları bu ailelerin eşin ölmesi sonucu kurulmasında azalma, boşanma sonucunda kurulmasında ise artış olduğunu göstermektedir” (Koç, 2019, s. 79). Bu yönüyle tek ebeveynli ailelerin artışı ile boşanma oranları arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Boşanma sayılarındaki artış, toplum üyeleri tarafından boşanmanın normal bir durum olarak kabul edilmesiyle birlikte tek ebeveynli ailelerin sayısında da artışa yol açmaktadır. Bu doğrultuda, boşanma oranlarının yükselmesi, tek ebeveynli ailelerin yaygınlaşmasını da beraberinde getirmektedir (Şentürk, 2008, s. 15).

Evlili bireylerden birinin ölümü veya boşanma sonucu meydana gelen zorunlu tek ebeveynli ailelerin yanı sıra “evlilik dışı birliktelik” sonucu dünyaya gelen çocuğun bir ebeveyn ile (genellikle anne) yaşaması da istatistiklere tek ebeveynli aile şeklinde yansımaktadır. Bu açıdan tek ebeveynli ailelerin sayısında meydana gelen artışın diğer bir sebebi olarak evlilik dışı birliktelikler sayılabilir (Köse, 2022, s. 33; Tire, 2020, s. 18; Zeybekoğlu Dündar, 2022, s. 53). Bu birliktelikler “büyük ölçüde, evlilikten önceki deneysel bir aşamadır; ancak, evlenmeden önce birlikte oturma süresi giderek uzamakta, giderek daha çok sayıda çift, evliliğin almasıklarından biri olan birlikte oturmaya seçmektedir” (Giddens, 2005, s. 192). Avrupa ülkelerinin çoğunda ve Amerika’da bu tarz birliktelikler giderek hâkim bir model olmaya yüz tutmaktadır. 1990 yılında Amerika’daki her yüz çiftten onu evlilik dışı bir arada yaşama eğilimi içinde olmuşlardı (Adak, 2022, s. 224-226; Aktay, 2014, s. 185). Aynı yıllarda Amerika’da evlilik dışı birlikte yaşayanların %31’inin çocuk sahibi olduğu belirtilmektedir (Yıldırım, 2011b, s. 80). Günümüzde bu oranın çok daha yüksek olduğu müşahade edilebilir. Türkiye’de de benzer bir eğilim dikkat çekse de bu tarz birlikteliklere toplumsal bakışın, kısmen değişmekle birlikte, henüz olumsuz olduğu (Adak, 2022, s. 226; SEKAM, 2016, s. 77) belirtilmelidir.

SEKAM tarafından yapılan araştırma, Türkiye’de evlilik dışı birlikteliklere yönelik toplumsal bakış ortaya koymaktadır. Araştırmada, katılımcılara evlilik dışı birlikte yaşayan bir komşuya nasıl tepki verecekleri sorulmuştur. Sonuçlara göre, katılımcıların %50’si bu durumdan rahatsız olacağını belirtirken, %10’u rahatsız olmayacağını ifade etmiştir. %31,5’lik bir kesim ise “beni ilgilendirmez” şeklinde yanıt vermiştir. Bu oran, modern bireyselleşme eğilimlerinin toplumda yaygınlaştığını göstermektedir. Geleneksel kültürlerde bu tür durumlar bireysel değil, toplumsal bir mesele olarak görülür ve norm dışı davranışlar toplum tarafından tepkiyle karşılanırdı. Ancak %31,5’lik “beni ilgilendirmez” yanıtı, toplumsal değerlerin bireyselleşme karşısında güç kaybettiğini ve modern paradigmanın etkisini artırdığını göstermektedir (SEKAM, 2016, s. 77).

Dünyanın farklı toplumlarında, evlilik şartlarını taşıyan bireyler, yasal olarak gerçekleştirilen evlilik yerine hazzı esas alan bu tarz evlilik dışı birliktelikleri tercih etmektedir. Bu da gayri meşru çocuk sorununu beraberinde getirmektedir (Can, 2010, s. 27). Yapılan bir araştırmada, evlilik dışı birliktelikler sonucu çocuk sahibi olmak %75'lik bir oranla ahlaksızlık olarak nitelendirilmiştir (SEKAM, 2016, s. 83). Diğer yandan bu tür birlikteliklerden dünyaya gelen çocuklar, yasal bir temele dayanmayan bu ilişkilerin bir sonucu olarak tek ebeveynli bir aile ortamında büyümek zorunda kalmaktadır. Kişisel ve toplumsal sorumluluk temelinde oluşturulmayan bu evlilikler veya birliktelikler genellikle uzun ömürlü olmamaktadır. Hızla kurulan bu ilişkiler, kısa sürede sona ermekte ve boşanma oranlarına ek olarak, bu tür ilişkilerin çözülmesi de tek ebeveynli ailelerin sayısında artışa neden olmaktadır (Şentürk, 2008, s. 22).

Tek ebeveynli aileler ve yalnız yaşayan bireylerden oluşan aile oranlarındaki artış "dağılmış aile" olgusunu ortaya çıkarmıştır. Dağılmış aile tipi, çekirdek veya geniş aile yapılarından farklı olarak, evli bir çiftin bulunmadığı ve çeşitli demografik olayların etkisiyle oluşan bir aile biçimidir. Bu aile tipi, genellikle tek ebeveynli veya ebeveynsiz hanhalkları şeklinde karşımıza çıkar (Yavuz ve Yücesahin, 2012, s. 81-82) ve ekonomik, sosyal ve duygusal açıdan farklı zorluklar barındırır. Bu tür ailelerde, geniş aile üyeleri ve toplum desteği, çocukların bakımı ve hanhalkının geçimi açısından önemli bir rol oynar. 1968-2016 yılları arasındaki dağılmış aile oranlarına bakıldığında %8,3'ten %19,9'a yükseldiği görülmektedir. Bu oran geniş aile (%10,8) oranından daha yüksektir (Koç, 2019, s. 49).

Dağılmış ailelerin içyapısı incelendiğinde, yalnız yaşayan bireylerden oluşan ailelerin sayısında belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Bu aile tipinin hem kadınlar hem de erkekler tarafından giderek daha fazla tercih edildiği anlaşılmaktadır. Evlenme oranlarındaki düşüş ve boşanma oranlarındaki artış birlikte değerlendirildiğinde, özellikle kadınların tek başına yaşama eğiliminin niceliksel olarak açıklanabileceği görülmektedir. Ancak, konuya niteliksel bir perspektiften bakıldığında, kadınların bu tercihinde iş hayatına aktif katılımlarının ve ekonomik özgürlüklerini kazanmalarının önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Maddi imkânlarla kavuşarak kendi ihtiyaçlarını karşılayabilir hale gelen kadınlar, tek kişilik aile yapısını daha fazla benimsemektedir (Çobanoğlu, 2020, s. 75). Bu durum, modern toplumlarda bireyselleşme ve ekonomik bağımsızlık eğilimlerinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

TÜİK verileri incelendiğinde, yalnızca eşlerden oluşan çekirdek aile oranları, tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile oranlarına göre daha yüksek görünmektedir. Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile oranı 2023 yılında %14 olarak kaydedilirken, tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile oranı %10,6 düzeyinde kaydedilmiştir. Son 10 yıllık veriler incelendiğinde de bu farkın sadece eşlerden oluşan çocuksuz çekirdek aile lehine olduğu görülmektedir. Yapılan bazı çalışmalarda (TAYA, 2016; Çobanoğlu, 2020; Koç, 2019; Yavuz ve Yücesahin, 2012, s. 81-82) da çocuksuz çekirdek aile olgusunun görünür olmaya başladığı dikkat çekmektedir. TAYA (2016, s. 13) raporuna göre Türkiye'de çocuklu çekirdek aile oranı %49 iken, çocuksuz çekirdek aile oranı %16 olmuştur. Koç (2019, s. 50), çekirdek aile oranındaki artışta özellikle çocuksuz çekirdek ailenin önemli bir payı olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, yalnızca eşlerden oluşan karı-koca ailesindeki bu artış, evlilik içi doğurganlığın ertelenmesi ve yaşam beklentisinin yükselmesiyle kendini gösteren demografik dönüşümün bir sonucudur.

Çocuksuz çekirdek aileler, iki farklı şekilde değerlendirilebilir. Birinci tür, "gönülsüz çocuksuz aile" tipidir. Bu tür ailelerde, kısırlık gibi tıbbi nedenlerle çiftler biyolojik olarak çocuk sahibi olamamaktadır. İkinci tür ise "gönüllü çocuksuz aile" tipidir. Bu ailelerde, çiftlerin biyolojik bir engeli olmamasına rağmen çocuk sahibi olma isteği bulunmamaktadır. Bu tür aileler, genellikle bireysel yaşam tarzlarını ön planda tutan, yaşam standartlarını yüksek seviyede korumayı hedefleyen ve ebeveynliğin getirdiği yasal ve sosyal sorumlulukları ağır bulan çiftlerden oluşur. Modern toplumlarda, bu düşünce yapısına sahip ailelerin hem Türkiye'de hem de dünya genelinde sayısı giderek artmaktadır (Çobanoğlu, 2020, s. 74-75). Gönüllü çocuksuzluk olgusunu ele alan Amy Blackstone, çocuk sahibi olmama kararının da tıpkı olma kararı kadar

doğal olduğunu, bu kararı alan insanların bencil damgası yemelerinin haksızlık olduğunu öne sürmektedir (Blackstone, 2023).

Başlangıçta geçici bir durum olarak değerlendirilen çocuksuz çekirdek aile yapısı, zamanla kalıcı bir olgu hâline dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşümde iki temel faktör etkili olmuştur. Birincisi, modern gebelik önleyici yöntemlerin yaygınlaşmasıyla çiftlerin ilk çocuk sahibi olma süresinin uzaması; ikincisi ise demografik dönüşüm sürecinde ölüm oranlarının azalmasıyla, çocukların evden ayrıldıktan sonra ebeveynlerin daha uzun bir yaşam sürmesidir (Koç, 2019, s. 78). Bu etkenler, çocuksuz çekirdek ailenin geçici bir durum olmaktan çıkıp kalıcı bir aile modeli hâline gelmesine katkıda bulunmuştur.

Bu değişim, aile kavramının artık yalnızca geleneksel çerçevede değerlendirilemeyeceğini, toplumsal dinamikler ve bireysel tercihler doğrultusunda yeni aile yapılarının oluştuğunu göstermektedir. Modernleşme, kentleşme, küreselleşme, ekonomik koşullardaki değişimler ve bireyselleşme eğilimleri, aile kurumunun rollerini ve işlevlerini yeniden şekillendirmektedir. Ancak bu dönüşüm, aile bağlarının tamamen ortadan kalkması anlamına gelmemekte; aksine, farklı biçimlerde varlığını sürdürmesine olanak tanımaktadır. Gelecekte, aile yapısındaki bu evrimin bireyler ve toplum üzerindeki etkilerini daha iyi anlayabilmek için kapsamlı araştırmalar yapılması ve buna uygun sosyal politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.

3. Evlilik Kurumu Çöküşün Eşiğinde mi?: Geç Evlenme ve Boşanmaların Artışı

Avrupa ve Amerika'daki sosyolojik araştırmalar (bkz. Beck ve Beck-Gernsheim, 2012; Giddens, 2014;) evlilik kurumunun çöküşüne dair giderek artan kaygıları ele almıştır. G. Marshall'a göre bu kaygıların iki temel nedeni bulunmaktadır: İlki, evliliğin popülerliğini yitirmesi, daha fazla insanın evlilik dışı birlikte yaşamayı ve hatta evlilik olmadan çocuk sahibi olmayı tercih etmesidir. İkincisi ise, evliliklerdeki bozulma ve artan boşanma oranlarıdır (Marshall, 1999, s. 223-224). İlk olarak Batıda gözlemlenen bu durum süreç içerisinde Batı dışı toplumlarda da dikkat çekmeye başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'deki duruma bakıldığında şiddeti düşük olmakla birlikte benzer bir tablo ile karşılaşmaktadır.

TAYA (2016) raporuna göre, Türkiye genelinde bireylerin %88'i evliliklerini sürdürürken, %7'si eşinin vefatı nedeniyle evliliğini sonlandırmış ve %4'ü boşanmıştır. Bölgesel olarak incelendiğinde, tüm bölgelerde evliliklerin %85'inden fazlasının devam ettiği görülmektedir. Eşin ölümüyle sonlanan evliliklerin oranı bölgelere göre %5-10 arasında değişmektedir. Devam eden evliliklerin en yüksek olduğu bölge %93 ile Güneydoğu Anadolu iken, eş vefat etmiş bireylerin oranının en yüksek olduğu bölgeler ise %10 ile Batı Karadeniz ve Doğu Karadeniz'dir (TAYA, 2016, s. 70). Bu veriler, evliliklerin büyük ölçüde devam ettiğini, ancak bölgesel farklılıkların da dikkat çekici olduğunu göstermektedir. Oransal olarak bakıldığında Türkiye'de evliliklerin büyük ölçüde sürdürüldüğü buna karşın boşanma oranlarının da azımsanmayacak derecede olduğu not edilmelidir. Bu durum aile kurumunun geleceğine dair karamsar bir tabloya işaret etmektedir.

Marshall'ın (1999) da işaret ettiği üzere aile kurumunun geleceğini sarsan olumsuz durumlardan ilki evliliğin popülerliğini yitirmesidir. Son yıllarda, ilk evliliğin daha ileri yaşlarda yapılması eğilimi artarken, genç yaşta evlilikler belirgin bir şekilde azalmıştır. Bunun yanında, oranı artmakla birlikte hâlâ küçük bir azınlık oluşturan bir grup ise evlenmeyi tamamen tercih etmemektedir. Aynı zamanda, evlilik öncesi birlikte yaşama oranları yükselmiş ve bu durum neredeyse bir norm haline gelmiştir. Ayrıca, evlilik bağı olmaksızın planlanıp dünyaya gelen çocukların sayısında da dikkat çekici bir artış yaşanmaktadır (Marshall, 1999, s. 224). Evlenmeme veya evliliği erteleme eğiliminin temelinde, ilişkilerde güven kaybı, yoğun iş hayatı, ekonomik yetersizlikler ve bireylerde giderek güçlenen bağımsızlık duygusu yatmaktadır. İnsanlar, maddi ve manevi kaygılar nedeniyle evliliğe mesafeli yaklaşmakta, bağımsız bir yaşamı evlilik sorumluluğuna tercih etmektedir (Turgut, 2017, s. 111).

TÜİK'in 2021 yılında yaptığı aile yapısı araştırmasına göre Türkiye'de ilk evliliklerin büyük çoğunluğu (%36,9) 20-24 yaş aralığında gerçekleşmiştir. Evlilik deneyimi yaşamış tüm yaş gruplarından insanlar arasında, 18 yaşından küçükken evlenenlerin oranı %15, 18-20 yaş arasında evlenenlerin oranı %16,5'tir. İlk evliliğini 35 yaş ve üzerinde yapanların oranı ise oldukça düşük (%2) olarak tespit edilmiştir (TÜİK, 1 Nisan 2022). Bu veriler, Türkiye'de erken yaşta evliliklerin yaygın olduğunu, ancak ileri yaşlarda evlenme oranlarının oldukça az görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Buna karşın yıllara göre ortalama ilk evlenme yaşı cinsiyete göre incelendiğinde, Türkiye'de hem erkeklerde hem de kadınlarda bu yaştan yükselme eğiliminde olduğu görülmektedir. 1970'li yılların başında kadınların ortalama ilk evlenme yaşı 17, erkeklerin ise 22 olarak kaydedilmiştir. 1980'li yılların ortasına gelindiğinde, kadınlarda bu yaştan 18'e yükseldiği, erkeklerde ise 21'e düştüğü gözlemlenmiştir. 2002-2006 yılları arasında erkeklerde ortalama evlenme yaşı 27, kadınlarda ise 23 olarak kayıtlara geçmiştir. 2011 yılına gelindiğinde bu yaşlar erkeklerde 28,6'ya, kadınlarda ise 24,7'ye yükselmiştir (Bayer, 2013, s. 122). 2024 yılı itibarıyla erkeklerin ortalama ilk evlenme yaşı 28,3, kadınların ise 25,8 olarak tespit edilmiştir. Erkek ve kadın arasındaki ortalama ilk evlenme yaşı farkı ise 2,5 yaş olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 24 Şubat 2025). Bu oranlar kadın ve erkeğin ilk evliliği için uygun görülen yaş aralığındadır. Çünkü TÜİK'in yaptığı araştırmaya göre erkekler için uygun görülen ilk evlenme yaşı %51 ile kadınlar için uygun görülen ilk evlenme yaşı %47,8 ile 25-29 yaş aralığındadır. Kadın ve erkeğin ilk evliliği için uygun görülen diğer yaş aralıklarına bakıldığında bu oranlar kadınlar için %35,4 ile 20-24 yaş aralığıyken, erkekler için %25,7 ile 30-34 yaş aralığıdır (TÜİK, 1 Nisan 2022). Kadınlar için uygun görülen ilk evlilik yaşı erkeklere göre daha düşüktür. Koç ve Saraç (2019, s. 125), TAYA verileri üzerinden yaptıkları değerlendirmede ilk evlilik yaşının ertelenmesine karşın erkeklerin %90'ının, kadınların ise %95'inin 34 yaşına kadar ilk evliliklerini gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu veriler, evlilik yaşının zamanla yükseldiğini ve her iki cinsiyet arasında belirgin bir yaş farkının devam ettiğini göstermektedir.

Hem kadın hem de erkekler açısından evliliğin geciktirilmesinin sebepleri arasında modernleşme süreci ile birlikte artış gösteren kentleşme, liberalleşme, bireyselleşme, sosyal refahın artışı gibi faktörler belirleyici olmuştur. Öte yandan bu süreçte kadınlar açısından farklı bir durum meydana gelmiştir. Eskiden ev ekonomisine katkı sağlaması beklenmeyen kadın, modern dönem ile birlikte çalışma hayatına dâhil olmuştur. Böylece ekonomik bağımsızlık kazanan kadın için evlilik, artık ekonomik bir güvence olma niteliğini yitirmiştir (Timurturk, 2022; Tire, 2023). Bu sebepten dolayı kadınlar açısından evliliğin ertelenmesinin önemli sebepleri arasında kadının işgücüne katılımı ve ekonomik bağımsızlık elde etmesi olduğu söylenebilir. Evliliğin geciktirilmesini sağlayan tüm bu gelişmeler (eğitimin öncelenmesi, kadının iş gücüne katılımı; ekonomik bağımsızlık elde etmesi vs.) bireylerin kişisel çıkarlarını öncelediğini; toplumsal beklentileri geri plana ittiğini göstermektedir.

Türkiye'de evlilik yaşının gecikmesinin önemli sebeplerinden birisi de eğitim düzeyinin artmış olmasıdır. Özellikle üniversiteleşme oranının artışı ile birlikte genç bireyler en az 23-24 yaşlarına kadar üniversite okumakta, devamında iş bulma, askerlik gibi halledilmesi gereken zorunlu durumlar ortaya çıkınca evlilik daha geç dönemlere kalabilmektedir (Tekin, 2014, s. 271). Bu gelişmeler toplumsal bakış üzerinde de tesirini göstermiştir. Geçmişte, üniversite mezunu ve çalışan kadınların 20'li yaşların ortasında bekâr kalması toplumsal bir norm dışı durum olarak algılanırken, günümüzde bu durumun algısı önemli ölçüde değişmiştir. Eğitimli ve çalışan bir kadının 30'lu yaşlarda bekâr olması artık normal karşılanmaktadır. Aynı şekilde, hem erkekler hem de kadınlar arasında bekâr kalma tercihleri geçmişle kıyaslanamayacak ölçüde artış göstermiştir (Zencirkıran, 2019, s. 165).

TÜİK'in aile yapısına ilişkin araştırmasına göre, bireylerin evliliği ertelemesinin en önemli nedeni eğitim hayatına öncelik vermeleridir. Araştırma sonuçları, önümüzdeki üç yıl içerisinde evlenmeyi düşünmeyen veya bu konuda kararsız olan, boşanmış, eşi vefat etmiş ya da hiç evlenmemiş 15 yaş ve üzeri bireylerin oranının %80,1 olduğunu göstermektedir. Bu bireylerin

%29,5'i eğitimlerine odaklandıkları için, %11,9'u yeterli maddi kazanca sahip olmadıkları için ve %10,2'si ise evlenmek için uygun bir eş adayıyla karşılaşmadıkları için evliliği erteleme kararı aldıklarını belirtmiştir. Evlenmeyi düşünmeme nedenleri cinsiyet bazında incelendiğinde, hem erkekler hem de kadınlar için en önemli gerekçe eğitim hayatına öncelik vermek olmuştur. Erkeklerde bu oran %29,8 iken, kadınlarda %29,3 olarak kaydedilmiştir. Erkeklerde eğitim nedenini takip eden diğer sebepler, %22,5 ile yeterli maddi kazanca sahip olmamak ve %11,2 ile iş garantisinin bulunmamasıdır. Kadınlarda ise eğitim nedeninden sonra gelen başlıca gerekçeler, %11,5 ile sağlık sorunları ve %11,1 ile evlenmek için uygun bir eş adayıyla karşılaşmamak olarak sıralanmıştır (TÜİK, 1 Nisan 2022). SEKAM'ın yaptığı araştırma da, evlilik yaşı ile öğrenim durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmaya göre, lisans ve lisansüstü öğrenim görmüş kişilerde 23 yaşından önceki evlilik oranı %20 civarında kalırken 23 yaş üstündeki evliliklerde bu oran %35'e çıkmaktadır (SEKAM, 2016, s. 51). Bu bulgular, eğitim sürecinin bireylerin evlilik kararlarını doğrudan etkilediğini ve toplumsal yapıdaki değişimlerin aile kurma süreçlerini şekillendirdiğini göstermektedir.

Evliliğin geciktirilmesi, aile kurumunun sağlıklı işleyişi açısından önemli sorunlara yol açmaktadır. Özellikle modern toplumlarda yaşanan hızlı değişimler ve bireysel önceliklerin evlilik yaşını ileriye çekmesi, çocuk ile ebeveyn arasındaki yaş farkının artmasına neden olmaktadır. Bu durum, kuşaklar arası iletişimde kopukluklara yol açarak, aile içi dinamikleri olumsuz etkilemektedir. Ebeveynler, çocuklarını anlamak, onlara rehberlik etmek ve hayata hazırlamak konusunda zorluklar yaşarken; çocuklar da ebeveynlerinin değerlerini, deneyimlerini ve hedeflerini anlamlandırmakta güçlük çekmektedir. Artık ebeveynler ile çocuklar arasında kurulan iletişim, geçmişe kıyasla daha zorlu bir hal almaktadır. Ebeveynlerin yaşadığı dönem ile çocukların içinde bulunduğu çağ arasındaki fark, değer yargıları, teknolojik adaptasyon ve sosyal normlar açısından büyük bir uçurum yaratmaktadır. Bu durum, ailenin çocuğa rol model olma, onu eğitme ve hayata hazırlama gibi temel işlevlerini sekteye uğratmaktadır. Ayrıca, aile içinde sağlıklı bir iletişim ve etkileşim ortamı kurulmasını da zorlaştırmaktadır (Şentürk, 2008, s. 19). Sonuç olarak, evliliğin geciktirilmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan kuşaklar arası uçurum, aile kurumunun işleyişini olumsuz etkilemektedir. Bu sorunların aşılması için hem bireysel hem de toplumsal düzeyde çözümler üretmek ve aile içi iletişimi güçlendirmek büyük önem taşımaktadır.

Marshall'ın (1999) da işaret ettiği evlilik kurumunu olumsuz etkileyen diğer bir durum ise evliliklerdeki bozulma ve artan boşanma oranlarıdır. Boşanma, eşlerin karşılanmayan beklentiler, etkili bir şekilde yürütülemeyen ilişkiler ve artan tartışma ya da çatışmalar sonucunda evliliklerini sonlandırmaları olarak tanımlanabilir. Psikolojik, ekonomik, sosyal ve hukuki boyutları bulunan bu olgu, nedenleri, sonuçları ve etkileri açısından topluma, zamana ve bireylere göre farklılık gösterebilir. Aile ve evlilik kadar eski bir kavram olmasına rağmen, günümüzde boşanma oranlarının artış göstermesi, onun güncel bir sosyal problem olarak ele alınmasına yol açmaktadır. Geçmişte toplumsal normlar çerçevesinde sapma, ayıp, günah ya da bir tür suç olarak görüldüğü için daha nadir rastlanan boşanma, bugün pek çok toplumda evli bireylerin sıklıkla karşılaştığı bir durum haline gelmiştir (Şentürk, 2008, s. 13). Boşanmanın artık eskisi kadar sapma, ayıp, günah ya da bir tür suç olarak görülmemesi, bu toplumsal değişimlerin hem bir sonucu hem de hızlandırıcı bir etkisi olarak dikkat çekmektedir (Giddens, 2005, s. 180; Tire, 2023, s. 94). Bu durum, bireylerin evlilikten beklentilerinin değiştiğini ve bu beklentilere ulaşma çabalarının evlilik kurumunda dönüşüme neden olduğunu göstermektedir.

Boşanmanın yasal olarak kolaylaşması ve toplumsal olarak daha kabul edilebilir hale gelmesinin temel nedeni modernleşmedir. Modern toplumlar, tek ebeveynli aile, tek çocuklu aile, çocuksuzluk ve birlikte yaşama gibi farklı aile biçimlerini deneyimlemiştir. Bu biçimler, modernleşmenin bireycilik, sanayileşme ve kentleşme boyutlarıyla doğrudan ilişkilidir. Modernleşme, aile yerine bireyi toplumun temel yapı taşı olarak gören anlayışın yaygınlaşmasına da yol açmış (Öztürk ve Temiz, 2020, s. 141); böylece bireyselleşme, yalnız yaşamayı ve evlilikleri sona erdirmeyi daha kabul edilebilir hale getirmiştir. Bu eğilim tüm dünyada

görölmekle birlikte, bireycilik düşüncesinin daha baskın olduğu gelişmiş Batı ülkelerinde daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Avrupa Birliği ülkelerinde, 1960 ile 2004 yılları arasında boşanma oranları %400 artış göstermiştir. Benzer şekilde, ABD’de de 1940’lı yıllardan bu yana boşanma oranları katlanarak yükselmiş ve ülke, dünyada en yüksek boşanma oranına sahip ülke olarak öne çıkmıştır. ABD’de yapılan evliliklerin en az yarısının boşanmayla sonuçlandığı belirtilmektedir. Özellikle ABD ve AB ülkeleri başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde boşanma oranları yükselirken, evlilik oranları düşmektedir. Gelişmiş Batı toplumlarında boşanma oranlarının yüksek olması özellikle modernite ile birlikte görünür olmaya başlayan bireyselliğin ve sosyal refahın bu toplumlarda yüksek olması ile doğru orantılıdır. Bireyselliğin ön planda olduğu ve sosyal refahın arttığı modern toplumlarda, bireylerin evliliğe daha pragmatist yaklaşması, kişisel çıkar ve hazların daha ön planda olması, kötü giden evlilik karşısında takınılacak tutumun buna paralel gelişmesine neden olmaktadır. Buna karşın kolektif yaşamın ve geleneksel değerlerin baskın olduğu toplumlarda saygı, geleneklere bağlılık ve dinin belirleyici olması çiftler arası ilişkilere yansıyor, evliliğin daha yüce görölmesine ve boşanma oranlarının düşük kalmasına neden olmaktadır. Oransal olarak ülkeler arasında farklar göze çarpsa da boşanmanın tüm toplumlarda gelişme eğiliminde olduğu (Şentürk, 2021, s. 153; Timurturk, 2022, s. 203-204; 207) not edilmelidir.

“Türkiye’de boşanma istatistiklerinde, dünyadaki eğilime paralel olarak önemli bir artış gözlemlenmek mümkündür” (Varışlı vd., 2024, s. 128). TÜİK verilerine göre, Türkiye’de evlenen çiftlerin sayısı 2023 yılında 567 bin 11 iken 2024 yılında 568 bin 395 olmuştur. Bin nüfus başına düşen evlenme sayısını ifade eden kaba evlenme hızı, 2024 yılında binde 6,65 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 2001 yılında 8,35 iken, 2013 yılında 7,88 olarak kayıtlara girmiştir. Bu verilerden kaba evlenme hızının gerileme eğiliminde olduğu görölmektedir. Öte yandan Türkiye’de boşanan çiftlerin sayısı ise 2023 yılında 173 bin 342 iken 2024 yılında 187 bin 343’e yükselmiştir. Bin nüfus başına düşen boşanma sayısını ifade eden kaba boşanma hızı ise 2024 yılında binde 2,19 olarak kaydedilmiştir (TÜİK, 24 Şubat 2025). Bu veriler, boşanma oranlarında bir önceki yıla göre yükseliş olduğunu göstermektedir. Daha uzun zaman dilimine bakıldığında da boşanma oranlarında yıldan yıla artış dikkat çekmektedir. Örneğin 2001’de binde 1,41 olan kaba boşanma hızı, 2013 yılında 1,65, 2024 yılında ise 2,19 olarak kayıtlara geçmiştir.

Türkiye’deki boşanmalar genellikle kentsel bölgelerde yoğunlaşırken, Batı bölgeleri ve özellikle kıyı illeri boşanma oranlarının en yüksek olduğu yerlerdir. 2024 yılı verilerine göre, Antalya’da kaba boşanma hızı binde 3,29, İzmir’de 3,09 ve Muğla’da 2,99 olarak gerçekleşmiştir. Buna karşılık, boşanmaların en az olduğu bölgeler Doğu bölgelerinde yer almakta; örneğin, aynı yıl Hakkâri’de kaba boşanma hızı binde 0,45, Şırnak’ta 0,55 ve Muş ile Siirt’te ise 0,60 olarak kaydedilmiştir (TÜİK, 24 Şubat 2025). Bu veriler, bireyselliğin ön planda olduğu, sosyal refah düzeyinin yüksek, kadının sosyal yaşama katılımının ve ekonomik bağımsızlığının daha fazla olduğu illerde boşanma oranlarının yüksek seyrettiğini; buna karşılık, bireyselliğin zayıf, gelenek, görenek ve toplumsal kabullerin daha baskın olduğu kolektif yapılı illerde boşanma oranlarının düşük olduğunu göstermektedir (Tire, 2023, s. 96). Öte yandan Türkiye’de boşanmalar çoğunlukla evliliğin ilk beş yılı içinde meydana gelmektedir. 2024 yılı istatistiklerine göre, boşanmaların %33,7’si beş yılını doldurmamış evliliklerde, %21,3’ü ise 6-10 yıl süren evliliklerde gerçekleşmiştir. 11-15 yıl devam eden evliliklerde boşanma oranı daha da azalmış ve son dönemde bu oran yaklaşık %15 seviyelerine gerilemiştir (TÜİK, 24 Şubat 2025).

TÜİK’in aile yapısı araştırmasına göre, en az bir kez boşanmış bireylerin boşanma nedenleri incelendiğinde, %32,2 ile "sorumsuz ve ilgisiz davranma" en yaygın neden olarak öne çıkmaktadır. Bu neden, boşanmaların en önemli tetikleyicisi olarak görölmektedir. Sorumsuz ve ilgisiz davranmayı, %14,1 ile aldatma, %9,8 ile evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama ve %8,1 ile dayak/kötü muamele gibi nedenler takip etmektedir. Boşanma nedenleri cinsiyet bazında analiz edildiğinde, hem erkekler hem de kadınlar için en önemli boşanma gerekçesi eşlerin "sorumsuz ve ilgisiz davranması" olmuştur. Ancak bu oran, erkeklerde %41,2 iken, kadınlarda %24,2 olarak kaydedilmiştir. Erkekler için sorumsuz ve ilgisiz davranmanın ardından gelen

başlıca boşanma nedenleri, %11 ile aile büyüklerinin aile içi ilişkilere müdahalesi ve %9,7 ile evin ekonomik olarak geçiminin sağlanamamasıdır. Kadınlar için ise sorumsuz ve ilgisiz davranmanın ardından en önemli nedenler, %19,3 ile aldatma ve %14,6 ile dayak/kötü muamele olarak sıralanmıştır (TÜİK, 1 Nisan 2022). Bu veriler, boşanma nedenlerinin cinsiyetlere göre farklılık gösterdiğini ortaya koyarken, aynı zamanda aile içi iletişim, ekonomik sorunlar ve şiddet gibi faktörlerin evliliklerin sonlanmasında kritik rol oynadığını da açıkça göstermektedir.

Farklı araştırmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2014 yılında hazırladığı Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması'na (TBNA) göre, en sık rastlanan boşanma nedenleri yakın çevrenin evliliğe müdahalesi (%40) ve duygusal ilişki eksikliğidir (%38). Bu gerekçeleri; aldatma (%35), ekonomik sorunlar (%34) ve şiddet (%34) takip etmektedir. Ayrıca, eski eşinin veya kendisinin alışkanlıkları (%31), yaşam tarzı (%25) ya da değerleri (%20) nedeniyle evliliğin sona erdiğini belirtenlerin oranı da azımsanmayacak düzeydedir. Eşlerden birinin ev içi görev ve sorumluluklarını yerine getirmemesi (%29) veya çocuk bakımına yeterince ilgi göstermemesi (%18) de boşanma nedenleri arasında yer almaktadır. Öne çıkan diğer gerekçeler ise cinsel hayat sorunları (%20), çalışma hayatı / işsizlik (%15) ve evlilik öncesinde eşini yeterince tanımamadır (%14) (TBNA, 2015, s. 75). TAYA raporuna göre ise "Türkiye genelinde, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın, boşanmanın en çok görülen üç nedeninin; %51 oranında sorumsuz ve ilgisiz davranma, %30 oranında evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama ve %24 oranında eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması olduğu görülmektedir" (2016, s. 71). SEKAM'ın (2016, s. 143) araştırmasına göre ise katılımcıların, %24.5'i sadakatsizlik/evliliğe ihanet, %17.6'sı eşin fiziksel şiddeti/dayağı, %17.4'ü eşler arası sevgisizlik ve %17.3'ü ise aşırı alkol/kumar gibi alışkanlıklar nedeniyle boşanmaların gerçekleştiğini düşünmektedir. Bu veriler, boşanmaların büyük ölçüde ekonomik ve sosyal dinamiklerle ilişkili olduğunu göstermektedir. Öte yandan araştırma yöntem ve teknikleri ile katılımcılara yöneltilen soruların sonuçlar üzerindeki etkisini de gözardı etmemek gerekmektedir.

Öte yandan yapılan bazı saha çalışmalarında (Gülmez ve Öztürk, 2023; Yıldırım, 2004) en önemli boşanma nedeni olarak "şiddetli geçimsizlik" ön plana çıkmıştır. Bu kavram, yüzeysel basit bir anlaşmazlık gibi görünse de aslında derinlerde yatan birçok karmaşık faktörü barındırmaktadır. Şiddetli geçimsizliğin temelinde, eşler arasındaki sevgi ve saygı eksikliği, maddiyatın ön plana çıkması, ekonomik sıkıntılar, işsizlik, sosyal yaşamdaki dengesizlikler ve alkol bağımlılığı gibi sorunlar yatmaktadır. Ayrıca, ekonomik stres, ruhsal uyumsuzluk, iş yoğunluğu nedeniyle birbirine zaman ayıramama, ahlaki çatışmalar ve sadakatsizlik gibi nedenler de doğrudan veya dolaylı olarak bu kategoriye girmektedir. Bunlara ek olarak, karşılıklı hakaretler, statü kaygıları ve şöhret hırsı gibi etkenler de boşanma kararlarında önemli rol oynamaktadır. Kısacası, şiddetli geçimsizlik yalnızca basit bir anlaşmazlık değil, aile içi dinamiklerin çöküşünün bir yansımasıdır ve altında yatan sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunların bir bileşkesidir (Yıldırım, 2004, s. 76).

Türkiye'deki boşanma oranlarının evlilik kuşakları ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Örneğin, 1957 ve öncesinde evlenen kadınlar arasında boşanma oranı %3-4 seviyesindeyken, daha yakın dönemde evlenen kadınlar arasında bu oran %11'e kadar yükselmiştir. Özellikle erken yaşta evlenen kadınlar arasında boşanma oranlarının yüksek olduğu dikkat çekmektedir. İlk evliliğini 15 yaşından önce yapan kadınlarda boşanma oranı %11 iken, 15-17 yaş arasında evlenenlerde bu oran %8'e, 18 yaş ve üzeri evlenenlerde ise %7,5'e düşmektedir. Evlilik kuşaklarına göre incelendiğinde, ilk evliliğini 15 yaşından önce gerçekleştiren kadınlarda boşanma hızının %8'den %29'a, 15-17 yaş arasında evlenenlerde %7'den %10'a, 18 yaş ve üzeri evlenenlerde ise %5,1'den %11'e yükseldiği görülmektedir (Koç ve Saraç, 2019, s. 120). Bu veriler, erken yaşta evlenen kadınların ilerleyen yıllarda boşanma riskiyle daha fazla karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır.

Türkiye'de evlenme ve boşanma oranlarının zamansal değişimi, aile yapısındaki dönüşümlerin ve sosyoekonomik koşulların önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

2000’li yılların başında evlenme hızı boşanma hızından daha yüksek seyretmiş, ancak 2002 yılında boşanma hızının evlenme hızını geçtiği bir kırılma yaşanmıştır. Ertesi yıl bu durum değişmiş ve 2009 yılına kadar evlenme hızının boşanma hızından yüksek olduğu bir dönem gözlemlenmiştir. 2009’dan itibaren ise evlenme hızında düşüş, boşanma hızında ise artış eğilimi başlamıştır. Özellikle 2002 ve 2008-2009 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerden dolayı maddi koşulların etkili olduğu, bu nedenle evlilik ve boşanma oranlarındaki dalgalanmaların ekonomik nedenlerle ilişkilendirilebileceği söylenebilir. 2015 sonrası döneme bakıldığında, 2020 yılı hariç olmak üzere, kaba evlenme hızının sürekli düştüğü, kaba boşanma hızının ise düzenli olarak arttığı görülmektedir (Çobanoğlu, 2020, s. 74). 2020 yılındaki her iki orandaki düşüş ise covid-19 pandemisi nedeniyle uygulanan eve kapanma politikalarına bağlanabilir. Bu durum, evlilik ve boşanma dinamiklerinin sadece bireysel tercihlerden değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal krizlerden de güçlü bir şekilde etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Ailede meydana gelen boşanmanın hem ebeveynler açısından hem de çocuklar açısından bir takım olumsuz etkileri olabilmektedir. Özellikle boşanma sonrası eşlerin olumsuz duygu ve düşünceler içerisine girmesi; depresyon, panik atak, yalnızlık, stres, kaygı ve çeşitli sağlık sorunlarıyla karşılaşmalarına neden olabilmektedir. Ayrıca, boşanma bireylerde özgüven eksikliği, iletişim bozuklukları, bağlanma sorunları, intikam duygusu, sosyal dışlanma, kötümserlik, duygusal tatminsizlik ve itibar kaybı gibi olumsuz duyguların gelişmesine yol açabilmektedir. Boşanmanın, eşlerin uzun vadeli refah ve sağlıklarını olumsuz etkilediği, yaşam doyumunu azalttığı ve yaşam süresini kısalttığı da belirtilmektedir. Nitekim pek çok araştırma, evli yetişkinlerin boşananlara kıyasla daha uzun yaşadığını ortaya koymaktadır (Güler ve Kalafat, 2022, s. 227; Öztürk ve Temiz, 2020, s. 145; Timurturkan, 2022, s. 211; Tire, 2023, s. 98; Şentürk, 2008, s. 15).

Boşanma olaylarından sonra ortaya çıkan velayet sorunu da ebeveynler açısından ortaya çıkan önemli bir sorun alanıdır. Nitekim “boşanma sürecinde çiftler en çok çocuk/çocukların velayeti konusunda çatışma yaşamaktadır” (Öztürk ve Temiz, 2020, s. 144). TÜİK verilerine göre, Türkiye’de “kesinleşen boşanma davaları sonucunda 2024 yılında 187 bin 343 çift boşanırken 186 bin 536 çocuk velayete verildi. Boşanma davaları sonucu, çocukların velayetinin çoğunlukla anneye verildiği görüldü. Çocukların velayetinin 2024 yılında %74,4’ü anneye, %25,6’sı babaya verildi” (TÜİK, 24 Şubat 2025). Özellikle ebeveynleri ilgilendiren çocuğun velayetinin kimde kalacağı sorunu mahkemeler aracılığıyla çözüme kavuşturulmaktadır. İstatistiklere göre kararların 4’te 1’i velayetin kadına verilmesi yönünde neticelenmektedir. Çiftlerin boşandıktan sonra velayet gibi yasal birtakım görevlerle sorumlu tutulmaları, erişkin olmayan çocukların bakımını yüklenmesi, gelirlerinde azalmanın olması, sosyal alanın daralarak sosyal destekten mahrum kalması ve de özellikle nafaka gibi konularda eski eşle çatışmalar yaşaması, bozulan ilişkinin sürüncemede kalan olumsuz yönleri arasında yer almaktadır (Engin, 2022, s. 131).

Boşanmanın çiftler üzerinde yarattığı bu zorluklar, yalnızca onların psikolojik ve finansal durumlarını değil, aynı zamanda çocukların da duygusal ve zihinsel sağlığını olumsuz etkileyebilir (Öztürk ve Temiz, 2020, s. 146; Timurturkan, 2022, s. 213; Tire, 2023, s. 101). Ebeveynlerin ayrılığı, çocuklar için ciddi psikolojik travmalara yol açabilir ve bu travmanın şiddeti; anne-baba arasındaki çatışma düzeyine, çocukların yaşına, kardeşleri olup olmamasına, ebeveynleriyle bireysel ilişkilerine ve onları ne sıklıkla gördüklerine bağlı olarak değişebilir (Can, 2014, s. 67). Çocuklar, boşanmanın ardından ebeveynlerinin arasındaki gerginlikleri gözlemleyerek stres yaşayabilir, güven duygularında sarsılmalar olabilir ve uyum sağlama süreçlerinde zorlanabilirler. Ayrıca, ailedeki parçalanma, çocukların sosyal ilişkilerini de etkileyebilir, bu da okul başarısında düşüşlere veya davranışsal sorunlara yol açabilir. Ebeveynlerin yaşadığı zorluklar, çocukların sağlıklı gelişim süreçlerine de engel oluşturabilir. Nitekim yapılan araştırmalardan elde edilen veriler de boşanmanın çocuklar üzerindeki uzun vadeli etkilerinin oldukça belirgin olduğunu göstermektedir (Engin, 2022, s. 132). Toplamda beş yüz altmış çocuk üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada, boşanma nedeniyle ailesi parçalanmış çocukların çeşitli sosyal sorunlar yaşadığını ve bu sorunlarla karşılaşma olasılıklarının yüksek

olduğunu ortaya koymuştur. Sonuçlara göre, boşanma kaynaklı parçalanmış aile çocuklarının, ölüm nedeniyle ailesi parçalanmış çocuklar ile tüm aileye sahip çocuklara kıyasla daha fazla eğitim başarısızlığı yaşadığı, düşük benlik saygısına sahip olduğu, ruh sağlığı problemleriyle karşılaştığı, içine kapanık bir kişilik geliştirdiği, depresyon belirtileri gösterdiği, suç ve şiddet eğilimleri sergilediği, intiharı düşündüğü veya denediği, ayrıca “anomi ve yabancılaşma” duyguları yaşadığı tespit edilmiştir (Şentürk, 2008, s. 14). Yapılan araştırma sonuçları, boşanmanın sadece kısa vadeli değil, uzun vadeli etkilerinin de hem duygusal hem de işlevsel boyutta çocukların yaşamlarını derinden etkileyebileceğini göstermektedir.

Boşanmanın bireyler ve toplum üzerindeki etkilerini en aza indirmek için kapsamlı aile politikalarının geliştirilmesi kritik bir öneme sahiptir. Evlilik öncesi ve sonrası dönemlerde danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, aile içi iletişimi güçlendirmeye yönelik eğitimlerin teşvik edilmesi ve çocukların psikososyal gelişimini destekleyecek mekanizmaların oluşturulması, boşanmanın olumsuz sonuçlarını hafifletmede etkili olabilir. Ayrıca, ekonomik ve sosyal destek sistemlerinin güçlendirilmesi, çiftlerin evlilik süreçlerini daha sağlıklı bir şekilde yönetmelerine yardımcı olabilir. Bu tür önlemler, aile kurumunun geleceğini korumanın yanı sıra, bireylerin daha sağlam ve uyumlu ilişkiler kurmalarına da katkı sağlayabilir.

4. Neslin Tükenişi Kaçınılmaz mı?: Doğum ve Çocuk İstatistikleri Alarm Veriyor

Ülke nüfusu içerisindeki çocuk nüfusu, yalnızca bireyleri ve aileleri ilgilendiren bir konu olmanın ötesinde, toplumsal süreklilik açısından büyük bir öneme sahiptir. Zira bir toplumun varlığını sürdürebilmesi, yeni nesillerin doğmasıyla mümkündür. Bu da ancak doğum oranının ölüm oranından yüksek olmasıyla gerçekleşebilir. Eğer doğum oranı, ölüm oranına eşit ya da daha düşük bir seviyeye inerse, nüfus kendisini yenileyemez ve uzun vadede toplum yok olma sürecine girer. Bugün Batı Avrupa ülkelerinin karşı karşıya olduğu en büyük demografik sorunlardan biri, düşük doğum oranları nedeniyle nüfusun yaşlanmasıdır. 1990’dan bu yana gelişmekte olan 60 ülkede yürütülen Dünya Doğurganlık Araştırması (WFS), toplam doğurganlık hızının ülkeler arasında büyük farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuştur. Örneğin, Vietnam’da toplam doğurganlık hızı 2,3 iken, Nijer’de bu oran 7,2’ye kadar çıkmaktadır. Türkiye ise, düşük doğurganlık hızına sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Nüfusun kendisini yenileyebilmesi için gerekli olan doğurganlık oranı, endüstrileşmiş ülkelerde 2,1 seviyesindeyken, gelişmekte olan ülkelerde yüksek ölüm oranları nedeniyle 2,5 ile 3,3 arasında değişmektedir. Bu seviyenin altına düşen doğurganlık oranı, eğer ülke dışarıdan yeterli göç almazsa, nüfusun yaşlanmasına ve uzun vadede nüfus kaybına yol açabilmektedir (SEKAM, 2016, s. 34-35).

Çocuk yapmama eğilimi ve buna bağlı olarak doğum oranlarında yaşanan düşüşler aile kurumunun geleceğini sarsmaktadır. “Günümüz modern aile yapılarında çocuk sayısı gittikçe düşmekte, nüfus dinamikleri sürekli gerilemektedir” (Aydın, 2019, s. 173). Bu durumun oluşmasında daha geç yaşta çocuk yapılması, doğurganlığın azaltılması ile kadının daha yüksek ekonomik ve sosyal verimlilik elde etmesini kolaylaştıran, dayanağını da anayasanın 41. Maddesinden alan “aile planlaması” uygulaması belirleyici olmuştur (SEKAM, 2016, s. 35; Şentürk, 2008, s. 19-20). Aile planlamasının sonuçları ilk doğum yaşı ve doğum oranları gibi nüfus sayısını doğrudan etkileyen durumlar üzerinde etkisini göstermektedir. Nitekim bu durum TÜİK verilerine de yansımıştır.

TÜİK verilerine göre 2001 yılında doğum yapan annelerin ortalama yaşı 26,7 iken, bu yaş 2014 yılında 25,5, 2024 yılında ise 27,3’e yükselmiştir. Ayrıca bin nüfus başına düşen canlı doğum sayısını ifade eden kaba doğum hızı, 2001 yılında binde 20,3 olarak kaydedilmişken, 2024 yılında binde 11’e gerilemiştir. Başka bir deyişle, 2001 yılında bin kişilik nüfus başına 20,3 doğum gerçekleşirken, 2024 yılında bu sayı 11’e düşmüştür (TÜİK, 13 Mayıs 2025). Verilerden de anlaşılacağı üzere kaba doğum hızındaki düşüşe paralel olarak kadınların ilk doğumlarını gerçekleştirme yaşı da periyodik olarak artma eğilimindedir. Bu da toplam doğurganlık hızını olumsuz etkileyen bir faktördür.

Toplam doğurganlık hızı, bir kadının doğurgan olduğu dönem olan 15-49 yaş grubunda doğurabileceği ortalama çocuk sayısını ifade etmektedir. Türkiye'nin toplam doğurganlık hızı, yıllar içinde belirgin bir düşüş göstermiştir. 1950'lerde bu oran 6-7 seviyesindeyken, 1960'larda 6'ya, 1980'lerde 4'e ve 2010'larda yaklaşık 2'ye kadar gerilerken, 2024 yılında 1,48'e kadar düşmüştür. Nüfusun kendini sürdürebilmesi için toplam doğurganlık hızının ortalama 2,1 olması gerektiği göz önüne alındığında, bu düşüş önemli demografik sonuçlara işaret etmektedir. Türkiye için yapılan projeksiyonlar, mevcut eğilimin devam etmesi durumunda toplam doğurganlık hızının 2050'de 1 seviyelerine gerileyeceğini öngörmektedir. Bu durum, Türkiye nüfusunun 2050'ye doğru 100 milyona ulaşmadan 94 milyon civarında zirve yapacağını ve ardından düşüşe geçeceğini göstermektedir (Aysan, 2016, s. 310; TÜİK, 13 Mayıs 2025).

Doğurganlık, birçok karmaşık faktörden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmektedir. Örneğin, göçlerle birlikte kent yaşamına geçen ailelerde eğitim düzeyinin artması, kadınların tarım dışı sektörlerde istihdama katılmasına ve daha geç evlenmesine yol açmaktadır. Kadının sosyo-ekonomik statüsündeki iyileşme, çocuğa bakışını değiştirirken aile planlamasına yönelik farklı arayışları da beraberinde getirmiştir. Kentte yaşayan, daha iyi eğitim fırsatlarına sahip ve kentsel faaliyetlerde çalışan kadınlar, daha az çocuk sahibi olma eğiliminde olup, bu durum doğum kontrol yöntemlerine ve ana/çocuk sağlığı hizmetlerine daha sıkı bir şekilde yönelmelerine neden olmaktadır. Bu tür faktörler, doğurganlık hızında hızlı bir düşüşe yol açmaktadır (SEKAM, 2016, s. 35). Batı Avrupa'da 1950-1960'larda görülen benzer bir süreç, kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi ve iş gücüne katılmasıyla doğurganlık oranlarının düşmesine neden olmuştur. Aynı zamanda, etik otonomi ve bireyselleşmenin artışı, insanların aile ve çevrenin mutluluğundan çok kendi bireysel hedeflerine odaklanmasına yol açmıştır. Bu değişimler, boşanma oranlarının artması ve evliliklerin ileri yaşlara ertelenmesi gibi etkilerle doğurganlık üzerinde olumsuz etki oluşturmuştur. Türkiye'ye özgü koşullar da göz önünde bulundurulduğunda, bireyselleşmenin artmasının, boşanma oranlarındaki yükselişin ve kadınların iş hayatına daha aktif katılımının, aile yapısını ve doğurganlık seviyelerini benzer şekilde etkilediği söylenebilir (Aysan, 2016, s. 311).

Doğum oranlarındaki düşüşe paralel olarak Türkiye'deki çocuk nüfusunda da azalma dikkat çekmektedir. Çocuk nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı bu anlamda dikkat çekicidir. 1935 yılında %45 olan toplam nüfus içindeki çocuk nüfus oranı, 1970'de yükselme eğiliminde olup %48,5'e ulaşırken, sonraki süreçte periyodik olarak azalma eğilimine girmiş, 1990'da %41,8'e, 2024 yılında ise %25,5'e gerilemiştir (TÜİK, 18 Nisan 2025). Türkiye'deki kentleşme sürecine paralel olarak ailelerin çocuk sayılarında da düşüş meydana gelmiştir. Böyle bir tablonun ortaya çıkışı kuşkusuz çocuğun aile için değişen anlam ve öneminde gizlidir. Öte yandan, TÜİK'in "Nüfus projeksiyonlarının demografik göstergelerdeki mevcut yapının devam edeceğini varsayan ana senaryosuna göre çocuk nüfus oranının 2030 yılında %22,1, 2040 yılında %17,9, 2060 yılında %16,9, 2080 yılında %15,2 ve 2100 yılında %14,5 olacağı" (TÜİK, 18 Nisan 2025) öngörülmektedir.

Türkiye'de çocuk sahibi olma oranları bölgelere göre önemli farklılıklar göstermektedir. Doğudan batıya doğru gidildikçe bireylerin sahip olduğu çocuk sayısı azalmaktadır. Türkiye genelinde altı veya daha fazla çocuğa sahip olanların oranı %9 iken, bu oran Güneydoğu Anadolu bölgesinde %30'a kadar çıkmaktadır. Batı Marmara (%20) ve İstanbul (%21) gibi batı bölgelerinde tek çocuğa sahip olma oranı daha yaygındır. İki çocuğa sahip olanların oranı Türkiye genelinde %34 iken, Ege bölgesinde %44, Güneydoğu Anadolu'da ise %13'tür (TAYA, 2016, s. 116). Bu veriler, bölgesel sosyoekonomik farklılıklar, kentleşme düzeyi, eğitim seviyeleri ve kadın istihdamı gibi etkenlerin çocuk sahibi olma kararlarını doğrudan etkilediğini göstermektedir. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde iki çocuk sahibi olma oranının %13 gibi düşük bir seviyede kalması, altı veya daha fazla çocuk sahibi olma oranının ise %30'a çıkması bu bölgede geleneksel aile yapılarının hala yaygın olduğunu ortaya koymaktadır.

Geleneksel ve modern aile yapılarında çocuğun konumu diğer bir ifadeyle çocuğun aile için önemi farklılık arz etmektedir (Aydın, 2019, s. 176-177). Geleneksel toplumlarda çocuğa

işgücü gereksiniminden dolayı çok fazla ihtiyaç duyulduğundan; evli çiftlerin doğum kontrolü yapmadan çocuk sahibi olmaları şüphesiz elzem bir durumdu (Can, 2019, s. 66). O dönemlerde ekonomik bir değer olarak kabul gören çocuğun değeri zamanla değişime uğramıştır (Şentürk, 2021). Türkdoğan'ın da belirttiği üzere “çocuk, kırsal alanlarda aile için ekonomik bir değer olarak kabul edilirken, kentlerde ebeveyn-çocuk ilişkileri, davranış açısından ve özellikle psikolojik yönden geniş bir özgürlüğü simgeler. Çocuk büyük kentlerde seküler (dünyevi) diyebileceğimiz bir ortam içindedir. Daha çok, maddi kültür kalıplarına yönelik sporun, eğlencenin, seksi yaşamın oluşturduğu bir dünya görüşünün peşinde koşmaktadır” (Türkdoğan, 1991, s. 28-29). Bu eğilim, özellikle çocuk merkezli ailelerde daha belirgin hale gelmiştir. Ebeveynlerin çocuklarıyla geçirdiği zaman, 1960'lardan bu yana iki kat artmış; anne babalar çocuklarının aktivitelerine daha fazla ilgi göstermeye, kararlarını onlarla tartışmaya ve onlara daha eşitlikçi davranmaya başlamıştır. Çoğu ailede çocukların refahı, en önemli öncelik olarak görülmektedir. Yaşam standartları ve ücretlerin yükselmesiyle artan refah düzeyi ise çocuklara ve onların faaliyetlerine daha fazla kaynak ayrılmasını mümkün kılmaktadır (Zeybekoğlu Dündar, 2022, s. 52). Çocuğun merkeze alındığı bu yeni aile, aynı zamanda kapitalist tüketim toplumunun da nesnesine dönüşmüş durumdadır.

Post-modern toplumda aile önemli bir tüketim birimi haline geldiğinden dolayı tüketim ve cinselliğe yönelik yeni algılar, çocuk yetiştirme tarzlarında değişikliğe sebep olmaktadır (Özyurt, 2011, s. 173). Nicelikten ziyade nitelik ön plana çıkarken, çocuğa daha konforlu bir yaşam sunma isteği çocuk sayısını azaltmayı salık vermektedir. Nitekim yapılan saha çalışmalarından elde edilen veriler de bu durumu destekler niteliktedir. Örneğin Alan (2023, s. 155) aşiretin dönüşümünü konu alan araştırmasında “kentleşme süreci ile birlikte aşiret içerisindeki “çok çocuk” düşüncesi yerini “bakabildiğin kadar çocuk” düşüncesine bırakmıştır” değerlendirmesinde bulunmaktadır. Çocuk sayısına bakışta meydana gelen bu değişim çocuğun değerinde meydana gelen değişimin bir göstergesidir. Eskiden “ekonomik bir değer” olarak görülen çocuk, günümüzde “psikolojik bir değer” olarak görülmeye başlanmıştır. Geleneksel yapı içinde çocuk, sağladığı maddi yarar bakımından değer taşıırken; modern yaşam ile birlikte çocuk sağladığı psikolojik değer bakımından önem kazanmaya başlamıştır. Ekonomik değerde sayının fazlalığı; psikolojik değerde ise sayının azlığı önem arz etmektedir (Şentürk, 2021, s. 190-191).

TAYA (2016) verilerine göre Türkiye genelinde, çocuk sahibi olan bireylerin %34'ü iki çocuk sahibidir ve bu oran en yüksek grup olarak öne çıkmaktadır. Üç çocuğu olan bireylerin oranı ise %23'tür. Bu verilere göre, çocuk sahibi olan bireylerin yarısından fazlası (%57) iki veya üç çocuklu bir yapıya sahiptir. Dört çocuk sahibi bireylerin oranı %12, beş çocuk sahibi bireylerin oranı %6'dır. Ayrıca, bireylerin %15'inin yalnızca bir çocuğu bulunmaktadır (TAYA, 2016: 116). SEKAM'ın katılımcılara yönelttiği ideal çocuk sayısını tespit etmeye yönelik soruya karşılık aldığı yanıtların dağılımına bakıldığında benzer bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Katılımcıların %73'ü 2-3 çocuk, %15,2'si tek çocuk, %3,1'i ise çocuksuz yanıt vermiştir (SEKAM, 2016, s. 29). Bu veriler, Türkiye'de çocuk sahibi olma eğiliminde iki ve üç çocuklu ailelerin belirgin bir çoğunlukta olduğunu göstermektedir. Öte yandan daha az çocuk sahibi olma isteği her geçen yıl artmaktadır. Çünkü çocuk artık aileye ekonomik olarak katkı sağlamamakta dolayısıyla ekonomik bir değer taşımamakta; tam aksine ailelere ekonomik olarak yük olmaktadır. Çocuğun değeri daha önce de vurgulandığı üzere psikolojik değere (Bkz. Şentürk, 2021) dönüşmektedir.

Türkiye'de evliliklerde az çocuk tercih edilme düşüncesi 1980'li yıllardan sonra yaygınlaşmıştır. Bu durumun temel nedenleri arasında kentleşmenin artışı, eğitim seviyesinin yükselmesi, çocuk yetiştirme maliyetli hale gelmesi, bireycilik anlayışının yaygınlaşması ve doğum kontrol yöntemlerindeki gelişmeler yer almaktadır (Zencirkıran, 2019, s. 166-167). Nitekim TAYA raporu da öğrenim düzeyinin artışıyla çocuk sayısının azalması arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Örneğin, herhangi bir okulu bitirmeyenler arasında tek çocuğu olanların oranı %5 iken, dört veya daha fazla çocuğu olanların oranı %64'tür. Buna karşılık, üniversite veya lisansüstü eğitim almış bireylerde tek çocuk sahibi olanların oranı %39'a yükselirken, dört veya daha fazla çocuğu olanların oranı %5'e düşmektedir (TAYA, 2016, s. 116).

Bu veriler, eğitim seviyesinin yükselmesiyle birlikte ailelerin çocuk sayısını bilinçli şekilde azalttığını ortaya koymaktadır.

Eğitim seviyesi arttıkça, özellikle üniversite mezunları arasında daha az çocuk sahibi olma eğilimi öne çıkmıştır. Aynı zamanda, çocuk yetiştirme maliyetlerinin yükselmesi ve nitelikli bir yaşam sunma kaygısı, aileleri genellikle bir ya da iki çocukla sınırlamaktadır. Bireyciliğin yükselişi de önemli bir etkidir; bireyler kendi hayatlarını rahat ve tatmin edici şekilde yaşamayı öncelik haline getirirken, çocuk sahibi olma ve sorumluluk alma isteği azalmaktadır. Ayrıca, doğum kontrol yöntemlerindeki gelişmeler ve bu konuda bilgilendirmenin yaygınlaşması, istenmeyen hamileliklerin önlenmesini kolaylaştırmıştır. Geçmişte çocuklar, aileler için sosyal güvence işlevi görürken, bu anlayış modern toplumda giderek zayıflamaktadır (Zencirkıran, 2019, s. 166-167). Bireysel tercihlerdeki bu değişim, yalnızca aile yapısını değil, aynı zamanda toplumun genel dinamiklerini ve ekonomik yapısını da derinden etkilemektedir.

Doğurganlık oranlarının düşüşü, sadece bireysel tercihlerle açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Eğitim seviyesinin yükselmesi, kadınların iş gücüne katılımı, kentleşme ve bireyselleşme gibi faktörler bu süreci etkilemektedir. Türkiye’de doğum oranlarının azalması, nüfusun yaşlanmasına, iş gücü piyasasının daralmasına ve sosyal güvenlik sistemleri üzerinde baskıya yol açabilir. Bu nedenle, aile yapısındaki değişimleri dengelemek için doğum teşvikleri, iş-yaşam dengesini destekleyen politikalar ve esnek çalışma modelleri geliştirilmelidir. Aksi takdirde, demografik ve ekonomik dengelerde uzun vadeli sorunlar kaçınılmaz olacaktır.

Sonuç

Tarihsel süreç içerisinde üretim biçimlerine bağlı olarak farklı formlar kazanmış olsa da aile, günümüzde hâlâ toplumsal yapı içerisinde varlığını sürdürmekte ve işlevlerini yerine getirmektedir. Materyalist düşüncelerin öne sürdüğü "ailenin yok olacağı" yönündeki iddialar ve bu iddialara dayanak olarak sunulan gerekçeler, gerçeği tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Ancak, ailenin derin bir dönüşüm sürecinden geçtiği ve şekillenmekte olan yeni yaşam koşulları içerisinde pek çok riskle karşı karşıya olduğu gerçeği de göz ardı edilemez (Turğut, 2017, s. 115). Aile kurumu, tarih boyunca çeşitli değişim ve dönüşüm süreçlerinden geçmiş olsa da, günümüzde karşı karşıya kaldığı riskler geçmişteki deneyimlerden farklıdır. Modernleşme, bireyselleşme, kentleşme, küreselleşme ve ekonomik faktörler, ailenin temel dinamiklerini derinden etkilemiştir.

Bu çalışma, Türkiye’de modernleşme ve küreselleşmenin etkisiyle aile yapısında meydana gelen köklü değişimleri TÜİK verileri ışığında incelemiştir. Sanayileşme ile başlayan geleneksel geniş aileden çekirdek aileye geçiş süreci, günümüzde post-modern etkilerle daha da çeşitlenerek tek ebeveynli, çocuksuz, yalnız yaşayan bireylerden oluşan veya evlilik dışı birlikteliklere dayanan yeni aile modellerine evrilmiştir.

TÜİK verilerine göre Türkiye’de ortalama hanehalkı büyüklüğü giderek küçülmemekte, geniş aile oranları düşerken, tek kişilik hanehalklarının ve yalnız yaşayan bireylerin oranı artmaktadır. Bu durum, modernleşme ile birlikte bireyselleşmenin güçlenmesi, kadınların işgücüne katılımı ve eğitim düzeyinin yükselmesi gibi faktörlerin sonucudur. Kadınların ekonomik bağımsızlık kazanması ve bireylerin eğitim ve kariyer önceliklerinin artması, evlilik yaşını yükseltmiş, doğurganlık oranlarını düşürmüş ve çocuksuz çekirdek ailelerin görünürlüğünü artırmıştır.

Aile kurumunun işlevlerinde de dönüşümler yaşanmış; üretim, eğitim, bakım ve sosyal güvenlik gibi rollerin önemli kısmı toplumsal kurumlara devredilmiş, ailenin daha çok psikolojik destek ve neslin devamı işleviyle tanımlandığı bir yapı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, evlilik kurumuna yönelik toplumsal beklentiler ve bireysel tercihler arasındaki gerilim artmış, boşanma oranları yükselmiştir. Evliliğin popülerliğini yitirmesi ve evlilik dışı birlikteliklerin artışı da Türkiye’de aile kurumunun Batı’daki gelişmelerle paralel biçimde dönüşmekte olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de doğum ve çocuk istatistikleri, toplumsal süreklilik açısından ciddi bir alarm vermektedir. Doğurganlık oranları ve çocuk nüfusu oranı giderek düşmekte, nüfusun kendini yenileme eşiğinin altına inmektedir. Bu durumun temelinde eğitim düzeyinin artması, kentleşme, bireyselleşme, kadınların iş gücüne katılımı, çocuk yetiştirme maliyetlerinin yükselmesi ve çocuk algısındaki ekonomik değerden psikolojik değere geçiş gibi yapısal dönüşümler yatmaktadır. Özellikle kadınların doğum yaşının yükselmesi ve aile planlaması uygulamaları, doğurganlık hızını düşürmektedir. Bölgesel farklılıklar halen belirgin olsa da genel eğilim, az çocuklu ailelerin yaygınlaşmasıdır. Çocuğun ekonomik bir yük olarak görülmeye başlanması ve bireysel yaşam konforunun öncelik kazanması da bu eğilimi pekiştirmektedir. Tüm bu gelişmeler, yalnızca aile yapısını değil, aynı zamanda ekonomik yapı, iş gücü ve sosyal güvenlik sistemleri üzerinde de uzun vadeli riskler doğurmaktadır. Bu nedenle, demografik dengeyi korumak için doğum teşvikleri ve iş-yaşam uyumunu destekleyen sosyal politikaların geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Çalışma boyunca ortaya konulan veriler, aile kurumunun geleceği açısından kritik bir dönüm noktasında olduğumuzu göstermektedir. Verilere göre, Türkiye’de aile yapısı çözülmekten çok, toplumsal ve bireysel dinamiklere bağlı olarak çeşitlenmekte ve dönüşmektedir. Ancak bu dönüşüm, sosyal bağların zayıflaması, yalnızlık, kuşaklar arası çatışma ve aile içi işlevlerin zayıflaması gibi riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, değişen aile yapısının bireyler ve toplum üzerindeki olası olumsuz etkilerini en aza indirmek için, kapsayıcı sosyal politikalar geliştirilmesi ve aile kurumunu destekleyici önlemler alınması büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, aile yalnızca bireylerin değil, toplumsal yapının da temelini oluşturan bir kurumdur. Ailede yaşanan değişimler, bireylerin sosyal ilişkilerinden ekonomik üretkenliklerine kadar birçok alanda etkisini göstermektedir. Bu nedenle, aile yapısındaki dönüşümler dikkatle analiz edilmeli ve olası riskler göz önünde bulundurularak geleceğe yönelik stratejik adımlar atılmalıdır. Aksi takdirde, aile yapısının zayıflaması, toplumsal dayanışmanın da zayıflamasına, bireyler arasındaki bağların kopmasına ve uzun vadede sosyal bütünlüğün tehlikeye girmesine neden olacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

- Adak, N. (2022). Evlilik mi? birlikte yaşama mı?. N. Adak (Ed), *Değişen toplumda değişen aile* içinde (ss. 221-246). (5. Baskı). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Aktay, Y. (2014). Modern dünyada ailenin dönüşümü ve muhtemel geleceği üzerine mülahazalar ve geleneğe dayalı problemler. M. Aydın (Ed), *Aile sosyolojisi yazıları* içinde (ss. 181-188). Ankara: Açılım Kitap.
- Alan, S. (2023). *Kent ve siyaset ekseninde aşiretin dönüşümü: Bingöl Tavz Aşireti örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, Van.
- Aydın, M. (2019). Ailede çocuk ve ebeveynle ilişkisi. M. Aydın (Ed), *Sistemik aile sosyolojisi* içinde (ss. 167-182). (4. Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aysan, M. F. (2016). Türkiye’de demografik değişim ve aile yapıları. B. Kıran (Ed), *Toplumsal değişim sempozyumu bildiriler kitabı* içinde, (ss. 305-321). İstanbul: İnsan ve Medeniyet Hareketi.
- Bayer, A. (2013). Değişen toplumsal yapıda aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 101-129.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2012). *Aşkın normal kaosu* (N. Ermiş, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Blackstone, A. (2023). *Gönüllü çocuksuzluk: Aileyi baştan tanımlayan ve yeni bir bağımsızlık çağı yaratan hareket* (H. Dikmen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Can, B. (2010), Türkiye'nin kanayan yarası: Aile. *Ümran Dergisi*, (187), 19-27.
- Can, İ. (2014). Moderniteden postmoderniteye ailenin ontolojisi ya da modern çekirdek aile çerezleşiyor mu?, M. Aydın (Ed), *Aile sosyolojisi yazıları* içinde (ss. 51-81). Ankara: Açılım Kitap.
- Can, İ. (2019). Ailenin tarihsel gelişimi: Dünyü, bugünü ve yarını. M. Aydın (Ed), *Sistematik aile sosyolojisi* içinde (ss. 57-80). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Canatan, K. (2011a). Aile kavramının tanımı. K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed), *Aile sosyolojisi* içinde (ss. 53-64). (2. Baskı). Ankara: Açılım Kitap.
- Canatan, K. (2011b). Türk ailesinin tarihsel gelişimi. K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed), *Aile sosyolojisi* içinde (ss. 97-119). (2. Baskı). Ankara: Açılım Kitap.
- Çobanoğlu, A. (2020). Türk aile yapısında ve kültüründe yakın gelecekte önem kazanacağı öngörülen değişimler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 68-80.
- Dikeçligil, F. B. (2012). Aileye dair kabullerin ezber bozumu. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 8(31), 21-52.
- Engin, M. (2022). Türkiye'de aile yapısının dönüşümü: Sorunlar ve beklentiler. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 123-136.
- Giddens, A. (1998). *Sosyoloji: Eleştirel bir yaklaşım* (3. Baskı). (M. R. Esengün ve İ. Öğretir, Çev.). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji* (H. Özel ve C. Güzel, Yayına Haz. ve Çev.), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Giddens, A. (2014). *Mahremiyetin dönüşümü* (3. Baskı). (İ. Şahin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Göle, N. (2011). *Melez desenler: İslam ve modernlik üzerine*. (4. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Güler, K. ve Kalafat, B. (2022). Boşanma ve boşanmanın yetişkinler üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (135), 207-232.
- Gülmez, A., ve Öztürk, M. (2023). Boşanma sürecinde olan/yeni boşanan bireylerin kaygı ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi: Tunceli ili örneği. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 64-85.
- Karataş, K. (2001). Toplumsal değişim ve aile. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 12(2), 89-98.
- Kaya, Ş. (2020). Toplumsal yapı içinde aile kurumunun işlevleri. E. Dikici, O. Tire, ve Z. Sevim Adıgüzel (Ed), *Aile ve sosyoloji* içinde (ss. 31-57). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Koç, İ. (2019). Türkiye'de aile yapısının değişimi sürecinde tek ebeveynli ailelerin oluşumu, belirleyicileri ve refah durumu (2006-2016), *Türkiye aile yapısı ileri istatistik analizi, 2018* içinde (ss. 36-85). Ankara: T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Koç, İ. ve Saraç, M. (2019). Türkiye'de ilk evlilik yaşının ve evliliğe ilişkin pratiklerin değişimi ve boşanma ile ilişkisi (2006-2016), *Türkiye aile yapısı ileri istatistik analizi, 2018* içinde (ss. 88-133). Ankara: T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Köse, B. (2022). Geçmişten günümüze aile. N. Adak (Ed), *Değişen toplumda değişen aile* içinde (ss. 15-38). (5. Baskı). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akinhay ve D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Mutlu, S. (2020). Postmodern aile. E. Dikici, O. Tire ve Z. Sevim Adıgüzel (Ed), *Aile ve sosyoloji* içinde (ss. 213-227). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Öztürk, M. ve Temiz, S. (2020). Aile ve boşanma. E. Dikici, O. Tire ve Z. Sevim Adıgüzel (Ed), *Aile ve sosyoloji* içinde (ss. 127-156). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Özyurt, C. (2011). Çocuk sosyolojisi: Bir giriş denemesi. K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed), *Aile sosyolojisi* içinde (ss. 155-181). (2. Baskı). Ankara: Açılım Kitap.
- SEKAM, (2016). *Türkiye’de aile (aile’nin yapısal özellikleri işlevleri ve değişimi), (sosyal ekonomik araştırmalar merkezi araştırma raporu)*, İstanbul: Sekam Yayınları.
- Subaşı, N. (2014). Toplumsal değişme, aile ve yeni risk alanları. M. Aydın. (Ed), *Aile sosyolojisi yazıları* içinde (ss. 101-117). Ankara: Açılım Kitap.
- Şentürk, Ü. (2008). Aile kurumuna yönelik güncel riskler. *Aile ve Toplum*, 4(12), 7-31.
- Şentürk, Ü. (2021). *Aile Sosyolojisi’ne bir katkı*. (2. Baskı). Bursa: Dora Basın Yayım.
- TAYA, (2016). *Türkiye aile yapısı araştırması*. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara: TDV Matbaacılık.
- TBNA, (2015). *Türkiye boşanma nedenleri araştırması TBNA 2014*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, İstanbul: Ipsos Sosyal Araştırmalar Enstitüsü.
- Tekin, M. (2014). Sekülerleşme bağlamında aile ve kadın. M. Aydın (Ed), *Aile sosyolojisi yazıları* içinde (ss. 259-273). Ankara: Açılım Kitap.
- Timurturkan, M. (2022). Aile birliğinin bozulması: Boşanma ve yeniden evlenme. N. Adak (Ed), *Değişen toplumda değişen aile* içinde (ss. 201-219). (5. Baskı). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Tire, O. (2020). Geçmişten günümüze aile ve evlilik. E. Dikici, O. Tire ve Z. Sevim Adıgüzel (Ed), *Aile ve sosyoloji* içinde (ss. 7-30). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Tire, O. (2023). Sosyal bir problem olarak boşanma ve aldatma, V. Bilican Gökkaya ve M. Öztürk (Ed), *Pandora’nın kutusu açılıyor: Gölgedeki sosyal sorunlar 1* içinde (ss. 91-114). Ankara: Nobel Yayınları.
- Turğut, F. (2017). Tarihsel süreçte aile kurumunun dönüşümü ve geleceğine yönelik çıkarımlar. *Medeniyet ve Toplum*, 1(1), 93-117.
- TÜİK, (1 Nisan 2022). *Türkiye aile yapısı araştırması, 2021*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Türkiye-Aile-Yapisi-A-rastirmasi-2021-45813> (Erişim tarihi: 03.02.2025).
- TÜİK, (24 Şubat 2025). *Evlenme ve boşanma istatistikleri, 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Marriage-and-Divorce-Statistics-2024-54194> (Erişim tarihi: 04.03.2025).
- TÜİK, (18 Nisan 2025). *İstatistiklerle çocuk, 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2024-54197&dil=1> (Erişim tarihi: 20.04.2025).
- TÜİK, (13 Mayıs 2025). *Doğum istatistikleri, 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2024-54196&dil=1> (Erişim tarihi: 13.05.2025).
- TÜİK, (14 Mayıs 2025). *İstatistiklerle aile, 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2024-53898&dil=1> (Erişim tarihi: 14.05.2025).

- Türkdoğan, O. (1991). Aile sosyolojisi modeli, *Türk aile ansiklopedisi-1* içinde (ss. 24-36). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları.
- Varışlı B., Kurdoğlu İ. ve Ergin S., (2024). Değişen toplumda dünya aileleri: Aile örüntüleri ve hastalıkta, sağlıkta evlilikler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 24(62), 115-136.
- Yavuz, S., ve Yüceşahin, M. M. (2012). Türkiye’de hanehalkı kompozisyonlarında değişimler ve bölgesel farklılaşmalar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 75-118.
- Yıldırım, N. (2004). Türkiye’de boşanma ve sebepleri. *Bilig*, (28), 59-81.
- Yıldırım, E. (2011a). Toplumsal değişim sürecinde aile. K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed), *Aile sosyolojisi* içinde (ss. 121-138). (2. Baskı). Ankara: Açılım Kitap.
- Yıldırım, E. (2011b). Aile ve evlilik türleri. K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed), *Aile sosyolojisi* içinde (ss. 65-81). (2. Baskı). Ankara: Açılım Kitap.
- Zencirkıran, M. (2019). Türkiye’de aile. M. Zencirkıran (Ed), *Türkiye’nin toplumsal yapısı* içinde (ss. 151-178). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Zeybekoğlu Dünder, Ö. (2022). Değişen ve değiş(e)meyen yönleriyle aile: Yapısı, türleri, işlevleri. N. Adak (Ed), *Değişen toplumda değişen aile* içinde (ss. 39-64). (5. Baskı). Konya: Eğitim Yayınevi.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Bu çalışma, etik kurul izni gerektiren bir çalışma değildir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %100